

A Systematic Review of Patterns, Barriers, and Solutions for Participation in Policymaking for Persons with Disabilities: A Metasynthesis Approach

^۱ Ehsan Mobaraki

Ph.D Candidate in Social Welfare, Department of Social Planing, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Ali Asghar Saeidi

Associate Professor, Department of Social Planning, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Ali Shakoori

Associate Professor, Department of Social Planning, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Introduction

The participation of persons with disabilities in public policy-making is a fundamental pillar of social justice, equality, and sustainable development. This participation represents not only a legal and ethical obligation but also a key indicator of participatory and inclusive governance. According to the *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (CRPD), governments are required to ensure the active, informed, and effective involvement of persons with disabilities in decision-making processes that affect their lives. However, global evidence indicates that genuine participation often remains symbolic and limited to advisory roles. Accordingly, this study aims to identify patterns, barriers, and strategies for enhancing the participation of persons with disabilities in policy-making through a qualitative meta-synthesis approach, in order to provide an integrated analytical and practical framework for improvement.

Conceptual Framework

The research is grounded in the interpretive–critical paradigm, which simultaneously focuses on understanding the lived experiences and meanings of participation from the perspectives of persons with disabilities and policymakers (interpretive

1. Corresponding Author: E.mobaraki@ut.ac.ir

How to Cite: Mobaraki, E; Saeidi, A; Shakoori, A. (2025). A Systematic Review of Patterns, Barriers, and Solutions for Participation in Policymaking for Persons with Disabilities: A Metasynthesis Approach, Journal of Social Development and Welfare Planning,

dimension), and critically examines the structural inequalities and power discourses that constrain such participation (critical dimension). The conceptual framework integrates three theoretical perspectives:

1. The Social Model of Disability and Critical Disability Studies, which conceptualize disability not as an individual impairment but as a socially and politically constructed system of inequality;
2. Rawls's Theory of Justice as Fairness and Sen's Capability Approach (2009), emphasizing distributive justice, equal opportunities, and the agency of individuals in policy processes;
3. Participatory Governance Theory, which highlights interaction and shared decision-making among governments, civil society, and stakeholders. Together, these perspectives enable an analysis of disability participation in terms of power distribution, structural justice, and capacity for agency.

Methodology

This study employed a systematic qualitative review using the meta-synthesis method (Barroso & Sandelowski, 2007). The seven-stage framework proposed by Barroso and Sandelowski was applied, including: defining the research question, conducting a systematic search, screening and selecting studies, data extraction, thematic coding and analysis, quality appraisal, and conceptual model development. The data search was conducted in major international databases (Scopus, Web of Science, Google Scholar) and national databases (Noormags, MagIran, and SID) using keywords such as *Disability*, *Participation*, *Policy-making*, and *Governance*. Based on inclusion and exclusion criteria — time frame (2001–2025), language (Persian and English), content relevance, full-text accessibility, and methodological quality (using the CASP checklist) — 47 studies out of 120 identified sources were selected for final synthesis. Data coding and thematic analysis were performed using **NVivo 12**. To ensure the reliability of coding, Cohen's Kappa coefficient ($\kappa = 0.78$) was calculated, indicating a strong level of agreement between coders.

Discussion

The findings revealed that the participation of persons with disabilities in policy-making takes diverse forms, including direct, representative, consultative, institutional, and technology-based participation. Among these, representative participation was the most frequently reported, while direct participation was the least realized. The extracted themes were classified into four major dimensions: patterns of participation, structural and cultural barriers, outcomes, and strategies for improvement.

1. Patterns of participation: Direct and institutional participation were more prevalent in democratic contexts with transparent legal frameworks. Consultative

vand representative forms were primarily mediated through Disabled Persons' Organizations (DPOs), while technology-driven participation emerged as a new pattern in countries with advanced digital infrastructures.

2. Barriers to participation: Five domains of barriers were identified:

- *Legal and institutional barriers* (lack of binding legislation and formal representation of persons with disabilities in policy councils);
- *Cultural and attitudinal barriers* (persistent charity-based and stigmatizing perceptions);
- *Physical and technological barriers* (insufficient accessibility and assistive technologies);
- *Economic barriers* (inadequate financial support for meaningful participation);
- *Inter-organizational barriers* (weak coordination between state and non-state actors).

3. Outcomes of participation: Enhanced social justice through resource redistribution, increased self-efficacy and empowerment, improved policy relevance and quality, and strengthened participatory governance.

4. Strategies for improvement: Legal and institutional reforms, empowerment and capacity-building of DPOs, disability-awareness training for policymakers, technological accessibility, and establishing monitoring and evaluation mechanisms for participation.

Conclusion

Achieving meaningful participation of persons with disabilities requires a paradigm shift from welfare-based to rights-based and justice-oriented approaches. This transformation demands a critical reassessment of power structures and the institutionalization of distributive justice and empowerment within policy systems. The study concludes that effective inclusion depends on redesigning public policy frameworks based on three interrelated principles:

1. Cultural and attitudinal transformation: moving from charity-based to dignity- and capability-based perspectives;
2. Structural and institutional justice: ensuring enforceable representation of DPOs in policymaking processes;
3. Political and social empowerment: strengthening the agency and organizational capacity of persons with disabilities and their representative bodies.

Keywords: Persons with Disabilities; Disability Rights; Participation; Social Policy-making; Meta-synthesis

فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی
دوره هفدهم، شماره ۶۶، بهار ۱۴۰۵، ص ۱-۴۴

qjssd.atu.ac.ir

DOI: doi.org/10.22054/qjssd.2025.78211.2573

مرور نظام‌مند الگوها، موانع و راهکارهای مشارکت در سیاست‌گذاری برای افراد دارای معلولیت: یک رویکرد فراترکیب

دانشجوی دکتری رفاه اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران،
تهران، ایران.

احسان مبارکی *

دانشیار برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

علی اصغر سعیدی

دانشیار برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

علی شکوری

چکیده

مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری عمومی از ارکان اساسی عدالت اجتماعی و توسعه پایدار است. اسناد بین‌المللی مانند «کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت» بر ضرورت مشارکت معنادار این افراد در فرایندهای تصمیم‌سازی تأکید دارند، اما شواهد جهانی حاکی از وجود چالش‌های ساختاری و فرهنگی در تحقق آن است. این پژوهش با هدف شناسایی الگوها، موانع و راهکارهای ارتقای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری، با روش مرور نظام‌مند کیفی و رویکرد فراترکیب انجام شد. تحلیل داده‌ها بر اساس الگوی هفت‌مرحله‌ای باروسو و ساندلوسکی (۲۰۰۶) و مطابق با دستورالعمل PRISMA, 2020 صورت گرفت. جامعه پژوهش شامل مقالات علمی منتشرشده بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۵ در پایگاه‌های معتبر داخلی و بین‌المللی بود که در نهایت ۴۷ مطالعه واجد شرایط برای تحلیل انتخاب شد. فرایند کدگذاری با استفاده از نرم‌افزار NVivo انجام شد و برای تعیین پایایی روش فراترکیب از روش پایایی بین کدگذاران استفاده شد. مقدار شاخص کاپای کوهن به دست آمده (۰/۷۸) نشان‌دهنده پایایی قابل قبول بین کدگذاران بود. تحلیل یافته‌ها نشان داد مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری در قالب الگوهای مستقیم، نهادی، مشورتی و فناوری‌محور تحقق یافته است. با این حال، تداوم موانع قانونی، نگرشی، اقتصادی و بین‌سازمانی مانع از مشارکت برابر و مؤثر می‌شود. بر اساس نتایج، اصلاح ساختارهای نهادی، بهره‌گیری از فناوری‌های دسترس‌پذیر و آموزش سیاست‌گذاران از راهکارهای کلیدی ارتقای مشارکت معنادار است.

واژه‌های کلیدی: افراد دارای معلولیت، حقوق معلولان، مشارکت، سیاست‌گذاری اجتماعی، فراترکیب.

* نویسنده مسئول: E.mobaraki@ut.ac.ir

مقدمه

مشارکت در سیاست‌گذاری، نه تنها حقی فردی برای افراد دارای معلولیت به شمار می‌رود، بلکه از الزامات بنیادین تحقق عدالت اجتماعی، مشروعیت دموکراتیک و اثربخشی تصمیم‌گیری‌های عمومی محسوب می‌شود (Takahashi, 2019: 53-54). اصل شناخته‌شده «هیچ چیز درباره ما، بدون ما» که از اصول بنیادین جنبش جهانی حقوق افراد دارای معلولیت است، بر ضرورت حضور مستقیم و معنادار این افراد در فرایندهای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری تأکید دارد (Waldschmidt et al., 2015: 104-105). این تحول، ریشه در رویکردهای نوین به معلولیت دارد که با عبور از مدل پزشکی کلاسیک، به سوی الگوهای اجتماعی، حقوق‌محور و مشارکت‌گرا حرکت کرده‌اند.

از جمله شاخص‌ترین اسناد بین‌المللی در این زمینه، می‌توان به کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت سازمان ملل متحد (CRPD) اشاره کرد. این کنوانسیون از دولت‌های عضو می‌خواهد که در هنگام تدوین و اجرای سیاست‌ها و قوانین مربوط به افراد دارای معلولیت، با آنان از طریق سازمان‌های نماینده خود، از نزدیک با آنها مشورت کرده و آنان را فعالانه مشارکت دهند (United Nations, 2007: 22-23؛ Love, 2017: 2-4). اخیراً نیز در اهداف و شاخص‌های توسعه پایدار سازمان ملل (SDGs) بر مسائل و دغدغه‌های مشارکت معلولان تأکید شده است (سیلوا، ۲۰۲۵: ۹-۸). از این منظر، حذف یا نادیده گرفتن صدای افراد دارای معلولیت نه تنها محروم‌سازی از حقوق، بلکه بازتولید تبعیض، نابرابری نهادی و کاهش پاسخ‌گویی در نظام‌های حکمرانی است (Degner, 2016: 15-19؛ رحیم و همکاران، ۲۰۲۴: ۸۷-۸۶؛ علیزاده نیری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۱۲-۲۱۱).

با این حال، تجربه زیسته بسیاری از افراد دارای معلولیت در جهان نشان می‌دهد که مشارکت آن‌ها در فرایندهای سیاست‌گذاری اغلب در سطحی حداقلی، نمادین و غیرتأثیرگذار باقی مانده است. مطالعات متعددی به موانع ساختاری، نگرشی و فرهنگی پیش‌روی این مشارکت پرداخته‌اند؛ از جمله می‌توان به بازنمایی ناقص از افراد معلول در سیاست‌ها، نگاه خدمت‌اتی و خیریه‌محور به جای رویکرد حقوق‌محور (رجبی و همکاران،

۱۴۰۰: ۱۵۱-۱۵۳) و نبود سازوکارهای نهادی برای مشورت‌گیری معنادار اشاره کرد (رحیم و همکاران، ۲۰۲۴: ۷۵-۷۸؛ Dube and Zirabada, 2024: 59-63). این شکاف میان اسناد بین‌المللی و واقعیت‌های اجتماعی، به سیاست‌ها و برنامه‌هایی منجر شده است که نه تنها پاسخ‌گوی نیازهای واقعی این افراد نیستند، بلکه خود به بازتولید طرد اجتماعی، کیفیت پایین خدمات و فرصت‌های از دست‌رفته برای مشارکت مؤثر انجامیده‌اند (Opoku and Nketsia, 2021: 3-5؛ تاج مزینانی و لاریجانی، ۱۳۹۸: ۹۰-۸۸).

در نقطه مقابل، برخی کشورها با اتخاذ رویکردهایی فراگیر، موفق به طراحی الگوهای نوآورانه‌ای برای تقویت مشارکت ساختاریافته افراد دارای معلولیت شده‌اند. ازجمله این اقدامات می‌توان به مشارکت «سازمان‌های افراد دارای معلولیت»^۱ در تدوین سیاست‌ها، عضویت نمایندگان آنان در شوراهای مشورتی و بهره‌گیری از فناوری برای تسهیل دسترسی اشاره کرد (McVeigh et al., 2021: 211-214؛ Lang et al, 2019: 156-159). مطالعه تطبیقی این تجارب، ظرفیت ارزشمندی برای کشورهای در حال توسعه ازجمله ایران فراهم می‌کند تا در مسیر طراحی و تقویت سیاست‌گذاری‌های مشارکت‌محور و عدالت‌مدار گام بردارند.

باوجود پژوهش‌های متعدد درباره ابعاد گوناگون مشارکت افراد دارای معلولیت، مرور نظام‌مند ادبیات نشان می‌دهد که بیشتر مطالعات در این حوزه فقط به یکی از جنبه‌های مشارکت پرداخته‌اند. برخی از این مطالعات بر موانع مشارکت تمرکز کرده‌اند (Eppu, 2025؛ Dube and Zirabada, 2024)، برخی دیگر به راهکارهای بهبود (Eppu, 2025؛ Onyango, 2025؛ Hafni et al., 2024) و تعداد محدودی نیز به الگوهای موفق (Takahashi, 2024؛ Drenofcia and Flagler, 2014) پرداخته‌اند. این پراکندگی موضوعی موجب شده شناختی نظام‌مند از پویایی‌های مشارکت معلولان در سیاست‌گذاری شکل نگیرد.

افزون بر آن، فقدان پژوهش‌های نظام‌مند با رویکرد فراترکیب موجب شده است امکان تلفیق و مقایسه یافته‌های کیفی در زمینه‌های فرهنگی و جغرافیایی مختلف محدود شود. از سوی دیگر، کمبود داده‌های تطبیقی بین‌المللی، بهره‌گیری از تجارب موفق کشورها در تدوین سیاست‌های فراگیر را دشوار ساخته است. در سطح ملی نیز، مرور منابع نشان می‌دهد که اگرچه در ایران پژوهش‌های متعددی در حوزه‌های مرتبط با آموزش فراگیر، اشتغال، دسترس‌پذیری فضاهای شهری، نگرش اجتماعی و کیفیت زندگی افراد دارای معلولیت انجام شده است، اما مطالعات انگشت‌شماری به‌طور خاص به موضوع «مشارکت افراد دارای معلولیت در فرآیند سیاست‌گذاری عمومی یا تصمیم‌سازی‌های کلان» پرداخته است. این در حالی است که ماده‌های ۴، ۲۹ و ۳۳ «کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت» صراحتاً دولت‌ها را به تضمین مشارکت فعال، آگاهانه و مؤثر افراد دارای معلولیت در تصمیم‌گیری‌های مربوط به خود ملزم می‌سازند.

بر این اساس، پژوهش حاضر با رویکرد مرور نظام‌مند کیفی و فراترکیب طراحی شده است تا با استخراج و ترکیب یافته‌های مطالعات موجود، تصویری جامع از وضعیت مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری ارائه دهد و مبنایی علمی برای شناسایی الگوهای موفق، موانع ساختاری و فرهنگی، و راهکارهای اثربخش در جهت ارتقای مشارکت معنادار افراد یادشده فراهم سازد. در این پژوهش، ضمن تبیین مفهومی مشارکت، تلاش می‌شود تا الگوهای موفق، موانع ساختاری و فرهنگی، و راهکارهای اثربخش در کشورهای مختلف استخراج و تحلیل شود.

برای دستیابی به این هدف، نخست، با تمرکز بر الگوهای مشارکت و تحلیل عمق و کیفیت مشارکت، شیوه‌ها و سازوکارهایی بررسی می‌شود که زمینه‌ساز حضور معنادار افراد دارای معلولیت در فرآیندهای سیاست‌گذاری هستند. سپس در حوزه دوم، موانع ساختاری، نهادی و فرهنگی که مشارکت واقعی را محدود می‌سازند بررسی شده و از منظر مدل اجتماعی و مطالعات انتقادی معلولیت، بازتولید تبعیض را در ساختارها و گفتمان‌های قدرت تحلیل می‌شود. در نهایت، بر راهکارهای عدالت‌محور و توانمندساز تمرکز شده که

مسیرهای اصلاح سیاستی، نهادسازی و تقویت عاملیت افراد دارای معلولیت را برای دستیابی به مشارکت برابر و پایدار ترسیم می‌کند.

این رویکرد تطبیقی امکان ارزیابی مقایسه‌ای سیاست‌ها در بافت‌های متنوع سیاسی، اجتماعی و حقوقی را فراهم کرده و در نهایت می‌تواند پیشنهادهایی عملی برای تقویت مشارکت معنادار افراد دارای معلولیت در کشورهای مختلف ارائه دهد. در همین راستا، سؤال اصلی پژوهش آن است که: الگوها، موانع و راهکارهای مؤثر برای مشارکت افراد دارای معلولیت در فرایند سیاست‌گذاری در کشورهای مختلف چیست؟ یافته‌های این مطالعه می‌تواند به غنای گفتمان علمی در حوزه سیاست‌گذاری معلولیت کمک کرده و مسیرهایی را برای ارتقای اثربخشی و عدالت در طراحی سیاست‌های اجتماعی ترسیم کند.

چارچوب مفهومی

مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری موضوعی فراتر از حضور صوری در تصمیم‌گیری‌هاست و مستلزم توانمندسازی، بازشناسی و برابری در سطوح ساختاری و گفتمانی است. مشارکت در این معنا، نه تنها ابزار تحقق عدالت اجتماعی، بلکه راهی برای بازتعریف موقعیت افراد دارای معلولیت به‌عنوان کنشگران سیاسی است. در این زمینه، مطالعات انتقادی معلولیت^۱ بر فهم معنا و تجربه زیسته افراد دارای معلولیت از مشارکت در سیاست‌گذاری تأکید می‌کند و از سوی دیگر با نقد ساختارهای تبعیض‌آمیز و گفتمان‌های مسلط، به دنبال شناسایی موانع و ارائه راهکارهای رهایی‌بخش است. مطالعات انتقادی معلولیت نشان می‌دهد که حتی در بستر قوانین و ساختارهای به ظاهر عادلانه، گفتمان‌های مسلط، برجسب‌زنی‌ها و نگاه‌های تقاطع‌مند (جنسیت، طبقه، قومیت) می‌توانند مانع از مشارکت برابر افراد دارای معلولیت شوند (گروسی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۴۳).

1. Critical Disabilities Studies(CDS)

همان‌طور که میشل فوکو مطرح می‌کند، قدرت نه تنها از بالا به پایین، بلکه در شبکه‌ای از گفتمان‌ها، نهادها و کنش‌ها جاری است و از طریق «دانش»، «مشورت» و حتی «مشارکت» بازتولید می‌شود (Pitsoe, 2023: 22). نظریه انتقادی هابرماس تأکید دارد که مشارکت زمانی معتبر است که در بستری از گفت‌وگوی آزاد و برابر شکل گیرد، نه در فضایی که قدرت نهادی، گفتگو را کنترل می‌کند (Reunanen and kunelius, 2020: 3-7). از سوی دیگر، بورديو معتقد است سازمان‌هایی که فاقد سرمایه نمادین مانند اعتبار، تخصص یا منابع اند، حتی با حضور رسمی، تأثیر واقعی در سیاست‌گذاری نخواهند داشت (Shin, 2013: 269-280). از این رو، فهم مشارکت معلولان بدون توجه به موضوع قدرت، زبان و فرهنگ در جامعه ناقص خواهد بود (Nguyen et al., 2019: 1403-1409). در این چارچوب، معلولیت صرفاً پیامد موانع فیزیکی یا قانونی نیست، بلکه نتیجه ساختارهای فرهنگی-اجتماعی عمیق‌تر و نابرابری‌های نمادین است (Hall, 2019: 1).

علاوه بر کنش و تجربه افراد دارای معلولیت، نحوه ادراک و تفسیر سیاست‌گذاران و نهادهای تصمیم‌گیر از معلولیت نیز نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به جهت‌گیری، محتوا و منطق حاکم بر فرآیند سیاست‌گذاری دارد و به تبع آن، نوع، سطح و کیفیت مشارکت افراد دارای معلولیت را در این فرآیند مشخص می‌سازد. هنگامی که معلولیت در قالب مدل پزشکی و خیریه‌ای فهمیده می‌شود، افراد دارای معلولیت عمدتاً به عنوان دریافت‌کنندگان خدمات و موضوع ترحم تلقی می‌گردند؛ در نتیجه مشارکت آنان به سطحی نمادین یا صوری محدود می‌شود. در مقابل، زمانی که نگاه سیاست‌گذاران به سوی مدل اجتماعی معلولیت و رویکرد حقوق بشری تغییر می‌کند، امکان بازتعریف نقش معلولان از «موضوع سیاست» به «کنشگران سیاست» فراهم می‌شود (Love et al., 2017: 6-11).

با این حال، تحلیل مشارکت تنها در سطح نقد قدرت و گفتمان کافی نیست؛ بلکه نیازمند چارچوب‌هایی برای سنجش نوع، کیفیت و عمق مشارکت است. مشارکت معلولان در سیاست‌گذاری بر اساس شدت، عمق و نقش در تصمیم‌گیری در چهار الگوی کلیدی قابل طبقه‌بندی است:

(۱) مشارکت مستقیم از طریق حضور بی‌واسطه در نهادهای تصمیم‌گیر مانند شوراهای و کمیته‌ها (محمدزاده و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۸۸)؛

(۲) مشارکت نیابتی یا نمایندگی از طریق سازمان‌های افراد دارای معلولیت^۱ (Mc
Dimitrova et al., 2024: 394-405؛ veigh et al, 2021: 205-210)؛

(۳) مشارکت مشورتی به صورت ارائه نظر و بازخورد بدون الزام در تصمیم‌گیری (Vrydagh, 2022: 67-70)؛

(۴) مشارکت دیجیتال از طریق پلتفرم‌های آنلاین و ابزارهای نوین ارتباطی (صفری و همکاران، ۲۰۲۳: ۲۴۳-۲۴۰).

این چهار الگو، با نظریه سطوح مشارکت در نردبان آرنشتاین (۱۹۶۹)^۲ هم‌راستا هستند که در سه دسته کلی «عدم مشارکت»^۳، «نمادگرایی»^۴ و «قدرت شهروندی»^۵، از اطلاع‌رسانی و مشاوره در سطوح پایین‌تر تا شراکت و کنترل شهروندی در سطوح بالاتر طبقه‌بندی شده‌اند. در این چارچوب، کیفیت مشارکت نه فقط به حضور، بلکه به میزان انتقال قدرت به افراد دارای معلولیت بستگی دارد (Shama, 2025: 75-80).

در این مرحله، نظریه حکمرانی مشارکتی به عنوان چارچوبی برای تحلیل مشارکت معنادار ذی‌نفعان، به‌ویژه افراد دارای معلولیت، در فرایند تصمیم‌سازی عمومی مطرح می‌شود. این نظریه با تأکید بر گفت‌وگوی فراگیر، توزیع قدرت و حضور فعال گروه‌های مدنی، سیاست‌گذاری را فرایندی جمعی و فرادولتی می‌داند که در آن گروه‌های به‌حاشیه‌رانده شده نیز به عنوان بازیگران مشروع و اثرگذار نقش‌آفرینی می‌کنند (میرباقری، ۱۴۰۲: ۱۷۷-۱۷۸). این نظریه با اصل «هیچ چیز درباره ما بدون ما» هم‌راستا بوده و به‌ویژه بر مشروعیت نمایندگی و فرآیندهای واقعی حکمرانی تأکید دارد (باهنر، ۲۰۲۲: ۵۰-۴۵).

-
1. Disabled People's Organizations (DPOs)
 2. Sherry Arnstein
 3. Nonparticipation
 4. Tokenism
 5. Citizen Power

ترکیب این دو دیدگاه هم سطح مشارکت معلولان و هم کیفیت فرآیندهای مشارکتی و نمایندگی افراد و گروه‌ها را مورد توجه قرار گیرد.

در بررسی موانع مشارکت معلولان، دو رویکرد نظری اهمیت دارند. نخست، مدل اجتماعی معلولیت بر این نکته تأکید می‌کند که معلولیت نه نتیجه نقص فردی، بلکه حاصل موانع اجتماعی، نهادی و محیطی است. بر اساس این مدل معلولیت نوعی نابرابری اجتماعی است و معلولان یک گروه اقلیت هستند که مورد تبعیض قرار گرفته‌اند و از جریان اصلی جامعه حذف شده‌اند. نبود دسترسی، قوانین تبعیض آمیز و سیاست‌های ناکارآمد از عوامل اصلی محدودکننده مشارکت در این مدل هستند (Waldschmidt et al., 2015: 123-125). دوم، مطالعات انتقادی معلولیت که با تمرکز بر گفتمان‌های فرهنگی، هویت‌های تقاطعی (جنسیت، قومیت، طبقه) و روابط قدرت، ابعاد نمادین و بازتولید تبعیض را تحلیل می‌کنند (Nguyen et al., 2024: 1043-1050). این رویکرد امکان شناسایی موانع پنهان‌تر، مانند نگاه ترحم‌آمیز یا نادیده‌انگاری عاملیت معلولان را در کنار موانع ساختاری فراهم می‌سازد (Hall, 2019: 1).

در نهایت، برای عبور از نقد و توصیف به سمت ارائه راهکار، چارچوب مفهومی حاضر از نظریه‌های عدالت معاصر بهره می‌گیرد. نظریه عدالت راولز^۱ (۲۰۰۱) بر دو اصل استوار است: اصل اول با عنوان «برابری در آزادی‌های اساسی»^۲ بر حق برابر در مشارکت سیاسی، آزادی بیان و حضور در نهادهای سیاست‌گذاری تأکید دارد. اصل دوم شامل دو بخش است، بخش اول با عنوان «اصل فرصت برابر منصفانه»^۳ بیان می‌دارد همه افراد، صرف‌نظر از جایگاه اجتماعی، باید از فرصت برابر برای دستیابی به موقعیت‌های تصمیم‌گیری برخوردار باشند. بخش دوم با عنوان «اصل تفاوت»^۴ تأکید می‌کند نابرابری‌ها

-
1. Rawls
 2. Equality in basic liberties
 3. Fair Equality of Opportunity
 4. Difference Principle

در جامعه فقط زمانی عادلانه‌اند که به نفع آسیب‌پذیرترین گروه‌ها تمام شوند (سعید و نورحیاتی، ۲۰۲۱: ۳۶-۲۹).

آمارتیا سن^۱ (۲۰۰۹) نیز با تأکید بر «رویکرد توانمندی‌ها»^۲ یادآور می‌شود که عدالت زمانی تحقق می‌یابد که افراد فرصت‌های واقعی برای کنشگری و مشارکت داشته باشند (میروسی نیک، ۱۳۹۴: ۵۹-۵۸). فریزر^۳ (۲۰۰۹) با نظریه عدالت سه‌بعدی (توزیع، به رسمیت‌شناسی و نمایندگی)، بیان می‌دارد که مشارکت واقعی معلولان نیازمند بازتوزیع منابع، تغییر نگرش‌های فرهنگی و تضمین حضور آنان در فرآیندهای تصمیم‌گیری است. در نهایت «آموزش رهایی‌بخش»^۴ فریره (۲۰۰۵) که بر آگاهی انتقادی و توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده‌شده برای ایفای نقش فعال در تصمیم‌گیری‌ها تأکید دارد (Young et al., 2023: 2-3).

بدین ترتیب، چارچوب نظری این پژوهش در چارچوبی تفسیری-انتقادی سامان یافته است که با تحلیل برداشت‌ها و تجربیات افراد دارای معلولیت و سیاست‌گذاران آغاز می‌شود، از مدل اجتماعی و مطالعات انتقادی معلولیت برای نقد ساختارها و گفتمان‌های بازتولیدکننده نابرابری بهره می‌گیرد، با اتکا به دیدگاه‌های آرنستاین و نظریه حکمرانی مشارکتی به ارزیابی سطح و کیفیت مشارکت می‌پردازد و در نهایت با الهام از نظریه‌های عدالت اجتماعی و آموزش رهایی‌بخش مسیرهای تحول ساختاری و راهکارهای عملی ارتقای مشارکت معنادار را ترسیم می‌کند. جدول ذیل، جمع‌بندی از تطبیق نظریه‌های مورد استفاده با محورهای تحلیلی پژوهش را نشان می‌دهد.

-
1. martya Kumar Sen
 2. Capabilities Approach
 3. Fraser
 4. Freire

جدول ۱- چارچوب مفهومی تلفیقی پژوهش بر اساس نظریات کلیدی

محور تحلیلی	رویکرد نظری	مفاهیم کلیدی	کارکرد در تحلیل فراترکیب
الگوهای مشارکت	مطالعات انتقادی معلولیت	قدرت، بازنمایی، تقاطع مندی	بررسی گفتمان‌های مسلط درباره نقش معلولان در سیاست‌گذاری
	نردبان مشارکت آرنشتاین	سطوح مشارکت	سنجش سطح واقعی مشارکت معلولان در سیاست‌گذاری‌ها
	حکمرانی مشارکتی	کیفیت مشارکت شامل گفتگو و تصمیم‌سازی و شبکه‌سازی	تحلیل فرآیندها و سازوکارهای همکاری بین دولت و سازمان‌های معلولان
موانع مشارکت	مدل اجتماعی معلولیت	موانع ساختاری، نهادی و محیطی	شناسایی موانع بیرونی مؤثر بر مشارکت واقعی
	مطالعات انتقادی معلولیت	تبعیض، نگاه ترحم‌آمیز، غیبت تجربه زیسته	تحلیل موانع گفتمانی و فرهنگی مشارکت
	حکمرانی مشارکتی	عدم شفافیت، عدم پاسخگویی، نمایندگی ناکافی	بررسی موانع نهادی در فرایندهای تصمیم‌گیری
راهکارهای مشارکت	عدالت سه بعدی فریزر	توزیع عادلانه، به رسمیت‌شناسی، نمایندگی	ارائه راهکارهای عدالت‌محور برای ارتقای مشارکت مؤثر
	رویکرد توانمندسازی آمارتیا سن	فرصت‌های برابر و توانمندسازی	طراحی راهکارهای توانمندساز برای افزایش عاملیت معلولان
	حکمرانی مشارکتی	یادگیری و گفتگوی جمعی، مسئولیت‌پذیری نهادی	پیشنهاد الگوهای نهادی برای مشارکت معنادار و مستمر

روش‌شناسی

مطالعه حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از نوع مرور نظام‌مند کیفی با رویکرد فراترکیب (Meta-synthesis) است که با هدف کشف الگوهای مفهومی و مضامین پنهان در مطالعات پیشین مرتبط با مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری طراحی شده است. فراترکیب فرایندی نظام‌مند برای بازخوانی، تحلیل، و بازآفرینی مفاهیم از مطالعات

کیفی موجود است تا با ایجاد پیوندهای تفسیری، به کشف الگوها، مفاهیم مرکزی و ساختارهای مفهومی جدید بینجامد (Sandelowski et al., 2007: 1-9). فرایند تحلیل داده‌ها بر اساس الگوی هفت مرحله‌ای باروسو و ساندلوسکی (۲۰۰۷) انجام شد. این الگو مراحل زیر را شامل می‌شود: ۱) طرح پرسش پژوهش ۲) جست‌وجوی نظام‌مند منابع ۳) جستجو و انتخاب منابع مناسب ۴) استخراج داده‌های کلیدی از هر مطالعه ۵) کدگذاری مفاهیم و مضامین ۶) کنترل کیفیت و ۷) ارائه تفسیر نهایی یا مدل مفهومی (Sandelowski et al., 2007: 17).

در گام نخست، پرسش اصلی پژوهش با هدف شناسایی الگوها، موانع و راهکارهای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری و تدوین یک مدل مفهومی جامع شکل گرفت. سپس جست‌وجوی نظام‌مند در پایگاه‌های علمی داخلی و بین‌المللی با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط با مشارکت معلولان و معادل‌های فارسی آن‌ها انجام شد. در مرحله بعد، مقالات بازبایی شده بر اساس معیارهای ورود و خروج شامل بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۵، زبان فارسی و انگلیسی، تناسب محتوایی با موضوع مشارکت در سیاست‌گذاری معلولان، دسترسی به متن کامل و کیفیت روش‌شناختی مورد ارزیابی قرار گرفتند. پس از انتخاب مطالعات واجد شرایط، داده‌های کلیدی هر مقاله (هدف، روش، یافته‌ها و مضامین اصلی) استخراج شد. فرایند کدگذاری به صورت باز، محوری و انتخابی انجام گرفت و برای سازماندهی داده‌ها از نرم‌افزار NVivo نسخه ۱۲ استفاده شد. تحلیل داده‌ها با تمرکز بر کشف الگوهای مشترک و تمایزهای مفهومی میان مطالعات انجام گرفت. برای کنترل کیفیت، از چک‌لیست ارزیابی انتقادی CASP استفاده شد، به گونه‌ای که از فراترکیب منابع منتشر شده (۹۶ مقاله خارجی و ۲۴ مقاله داخلی) در حوزه مشارکت معلولان در سیاست‌گذاری، ۴۷ منبع برای تحلیل نهایی انتخاب شد. همچنین برای سنجش پایایی کدگذاری، دو پژوهشگر به صورت مستقل داده‌ها را تحلیل کردند و از شاخص کاپای کوهن بهره گرفته شد. در مرحله پایانی، داده‌های استخراجی با استفاده از تحلیل تفسیری تلفیق و در قالب یک مدل مفهومی شامل «الگوهای مشارکت»، «موانع مشارکت» و

«تسهیل‌کننده‌ها و راهکارهای ارتقای مشارکت» و «پیامدهای مشارکت واقعی» بازنمایی شد که مبنای تحلیل نهایی و ارائه چارچوب مفهومی پژوهش قرار گرفت. در ادامه، گام‌های اجرای پژوهش بر پایه الگوی هفت مرحله‌ای باروسو و ساندلوسکی (۲۰۰۷) ارائه می‌شود:

گام‌های پژوهش

مرحله اول) طرح پرسش پژوهش

در این مرحله از فراترکیب، پرسش‌های اساسی پژوهش بر اساس داده‌های جدول ذیل مطرح و از طریق پاسخگویی به آن محدوده مطالعه مشخص شده در این گام، پرسش پژوهش به گونه‌ای تدوین شده که قابلیت پاسخ‌گویی از طریق داده‌های کیفی موجود را داشته باشد.

جدول ۲- پرسش‌های مرحله اول فراترکیب

بعد	پرسش‌های پژوهش کیفی فراترکیب بر اساس ابعاد
چیستی کار (What)	شناسایی الگوها، موانع و راهکارهای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری بر اساس منابع منتشره
جامعه مورد مطالعه (Who)	شامل مقالات علمی داخلی و بین‌المللی مرتبط با مشارکت افراد دارای معلولیت در فرایند سیاست‌گذاری
بازه زمانی (When)	بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۵ (۱۳۸۰ تا ۱۴۰۴)
چگونگی روش (How)	روش‌ها و معیارهای گزینش منابع، بررسی موضوعی و محتوایی منابع، یادداشت‌برداری، دسته‌بندی بندی و مقوله‌بندی مفاهیم مورد مطالعه

در این مرحله با تمرکز بر هدف پژوهش به تعیین الگوها، موانع و راهکارهای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری پرداخته شده، به این معنی که فقط منابعی برای تحلیلی انتخاب شدند که به زبان فارسی یا انگلیسی منتشر شده باشند و به مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری در ایران یا سایر کشورها پرداخته باشند و شامل مطالعات کیفی، کم و ترکیبی در زمینه مورد مطالعه در بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۵ (۱۳۸۰ تا ۱۴۰۴) باشند.

مرحله دوم) جستجوی نظام‌مند مطالعات

در این پژوهش، منابع مورد نظر با استفاده از کلیدواژه‌های مشخص شده در جدول ذیل، در پایگاه‌های اطلاعاتی بین‌المللی از جمله Scopus، Google Scholar، Web of Science، PubMed، ScienceDirect مورد جست‌وجو قرار گرفتند. همچنین، برای پوشش کامل منابع فارسی، پایگاه‌های معتبر مگیران، نورمگز، SID، پایگاه اطلاعات نشریات کشور، و ایرانداک نیز به‌صورت هدفمند جست‌وجو شدند. راهبرد جست‌وجو شامل ترکیب واژگان کلیدی شامل کلیدواژگان انگلیسی و معادل‌های فارسی آن‌ها می‌باشد که با استفاده از عملگرهای AND و OR و فیلترهای زمانی، زبانی و موضوعی، به گونه‌ای طراحی شدند که هم جامعیت و هم دقت جست‌وجو را تضمین کند.

جدول ۳- کلیدواژه‌ها و ترکیب‌های به‌کاررفته در مرور نظام‌مند

واژگان انگلیسی	معادل فارسی	عملگر بولی
Disability	معلولیت	--
People with disabilities	افراد دارای معلولیت	--
Policy-making, Governance	سیاست‌گذاری، حکمرانی	--
Participation, Inclusion, Engagement	مشارکت، فراگیری، درگیر شدن	--
Political participation	مشارکت سیاسی	--
Social participation	مشارکت اجتماعی	--
Decision-making	تصمیم‌گیری	--
"Barriers" OR "Rights" OR "Models"	حقوق / موانع / الگو	--
("Disability" OR "People with disabilities") AND ("Participation" OR "Inclusion" OR "Engagement") AND ("Policy-making" OR "Governance" OR "Public policy") AND Decision-making OR " "Political decision-making")	("معلولیت" OR "افراد دارای معلولیت" AND ("مشارکت" OR "درگیر شدن" AND ("سیاست‌گذاری" OR "حکمرانی") AND ("تصمیم‌سازی")	OR و AND

مفاهیم کلیدی

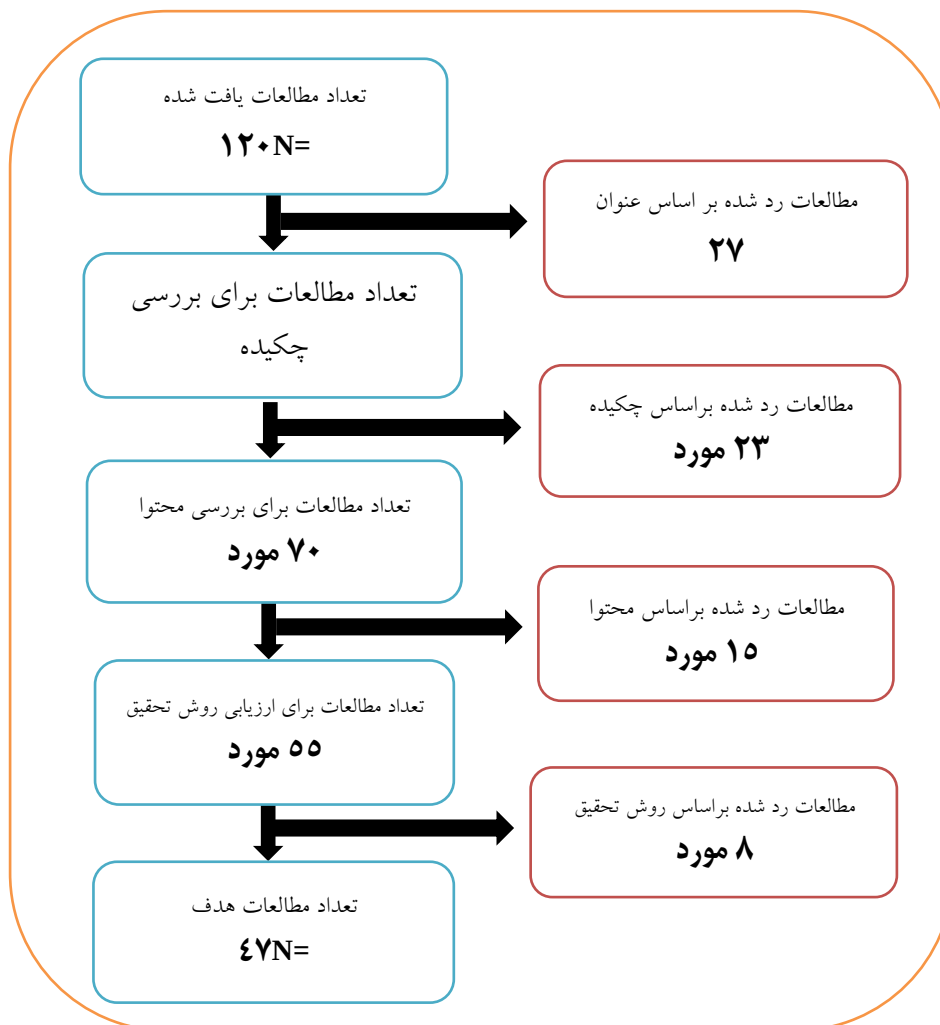
ترکیب نهایی

مرحله سوم) جستجو و انتخاب منابع مناسب

فرایند شناسایی، غربالگری و انتخاب منابع با بهره‌گیری از دستورالعمل PRISMA 2020 انجام شد. در گام نخست، جست‌وجوی نظام‌مند در پایگاه‌های داخلی و بین‌المللی منجر به بازیابی اولیه ۱۲۰ مقاله شد. پس از حذف منابع تکراری و غربال‌گری عنوان، چکیده و متن کامل با توجه به معیارهای ورود (تمرکز بر سیاست‌گذاری معلولیت، ارتباط مستقیم با مشارکت افراد دارای معلولیت)، در نهایت ۴۷ مقاله برای تحلیل نهایی انتخاب شدند. جدول معیارهای ورود و خروج و نمودار جریان انتخاب مطالعات در ذیل ارائه شده است.

جدول ۴- جدول معیارهای ورود و خروج مطالعات در مرور نظام‌مند

معیار	معیار ورود	معیار خروج
معیار زمانی	مقالات منتشر شده بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۵ (۱۳۸۰ تا ۱۴۰۴ شمسی)	مقالان منتشرشده قبل از ۲۰۰۱ (۱۳۸۰ شمسی).
معیار زبانی	مقالات منتشر شده به زبان انگلیسی و فارسی	مقالات نگاشته شده به زبان‌های دیگری به غیر از انگلیسی و فارسی
معیار محتوایی	مقالات مرتبط با الگوها، موانع و راهکارهای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری/تصمیم‌گیری عمومی/مقالات مرتبط با موضوع سیاست اجتماعی، حکمرانی یا حقوق معلولیت	مقالاتی که نگاشته شده در زمینه توانبخشی پزشکی یا بالینی/مقالات نگاشته شده در زمینه سیاست‌های سلامت، اشتغال، آموزش و ورزش معلولین
معیار دسترسی	مقالات با قابلیت دسترسی به متن و محتوای کامل	مقالات بدون دسترسی به متن کامل
روش شناختی	مقالات منتشر شده در مجلات علمی معتبر داخلی و خارجی	مقالات غیر علمی داوری نشده/یادداشت پژوهشی

شکل ۱- نمودار جریان برای انتخاب مقالات نهایی

مرحله چهارم: استخراج اطلاعات از مطالعات منتخب

در این مرحله، پس از غربال‌سازی نهایی مقالات و تعیین صلاحیت آن‌ها جهت ورود به تحلیل، داده‌های مورد نظر از هر مطالعه به صورت نظام‌مند استخراج شدند. با استفاده از تکنیک فراترکیب، تمرکز بر استنباط مضامین مفهومی و تحلیلی بود که مستقیماً با مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری در ارتباط هستند. اطلاعات مربوط به هر

مقاله، در قالب یک جدول کدگذاری وارد شد که شامل موارد زیر بود:

- عنوان مقاله و نویسنده/سال انتشار
- کشور محل مطالعه
- نوع مطالعه (کیفی، کمی، گزارش، تحلیل حقوقی)
- هدف مطالعه (تمرکز محوری مقاله)
- سطح مشارکت (ملی/محلی/سازمانی/فردی/دولتی/جامعه مدنی)
- نوع مشارکت (مستقیم/غیرمستقیم، نمادین/معنادار)
- مضامین اصلی استخراج شده (الگوها، موانع، راهکارها)
- طبقه‌بندی
- نتیجه‌گیری و پیشنهادهای مطالعه در خصوص اثربخشی مشارکت و توصیه‌های

عملی قابل استخراج

جدول ذیل نمای کلی از این اطلاعات را نشان می‌دهد. این اطلاعات به‌عنوان مبنای تحلیل فراترکیب در مراحل بعدی مورد استفاده قرار گرفتند.

جدول ۵- مقالات نهایی در فراترکیب

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل‌کننده‌ها	پیشنهادهای
۱	Carnemolla et al., 2021	استرالیا	آگاه‌سازی دولت‌های محلی از اهمیت شنیدن نظرات افراد دارای معلولیت ذهنی	مشارکت مشورتی	دسترسی فیزیکی	ارتباطات فراگیر و فراگیری اجتماعی	تقویت رفتارهای فراگیر، به اشتراک‌گذاری دانش و پیوندهای اجتماعی
۲	Eliasu, 2021	غنا	شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت افراد دارای معلولیت در فعالیت‌های سیاسی	مشارکت مستقیم	موانع ارتباطی و فیزیکی، باورهای منفی فرهنگی، کمبود منابع	ناکارآمدی نهادهای دولتی	تقویت نهادهای دولتی

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل‌کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
۳	Dube and Zirabada,2021	زیمبابوه	شناسایی موانع مشارکت افراد دارای معلولیت در فرآیند حکمرانی محلی	مشارکت مستقیم	عدم آگاهی معلولان از حقوق خود	ارائه اطلاعات قابل دسترس برای معلولان، برگزاری کمپین‌های آگاهی بخشی در زمینه معلولیت	ادغام معلولان در فرآیندهای حکمرانی و توسعه محلی
۴	Safta-Zecheria,2024	رومانی	مشارکت در فرایندهای سیاست‌گذاری	مشارکت نمادین	مشارکت نمادین و نمایشی	اصلاح نهادها و ساختارها	مشارکت واقعی افراد در فرایندهای تصمیم‌گیری
۵	Bonfils,2010	دانمارک	نقش سازمان‌های فرادستی معلولیت در سیاست‌گذاری حوزه معلولیت	مشارکت نمایندگی	محدودیت‌های نهادی و ارتباطی	تطبیق سازمانی با ساختارهای نهادی دولت	ایجاد گفت‌وگو و برقراری روابط اعتماد با کنشگران سیاسی در بسترهای شبکه‌محور سیاسی
۶	Rohim et al.,2024	بنگلادش	تقویت مشارکت افراد دارای معلولیت در فرایند سیاست‌گذاری	مشارکت مستقیم	نبود قانون مناسب و زیرساخت‌های مناسب	توسعه زیرساخت و فناوری‌های قابل دسترس، ایجاد هیئت نظارت و پایش، اختصاص کرسی‌های ویژه در نهادهای سیاست‌گذار	اصلاح قانون موجود، برنامه‌های توانمندسازی، کمپین‌های رسانه‌ای مستمر
۷	Bualar,2010	تایلند	بررسی سیاست‌های مرتبط با معلولیت و توانبخشی در کشور	مشارکت مستقیم	غلبه رویکرد پزشکی	تغییر نگاه فرهنگی	تغییر رویکرد غالب دولت
۸	Bartenev,2005	سوئد، کانادا، بریتانیا، و استرالیا	تأثیر نظام‌های حقوقی و سیاسی در ایجاد امکان مشارکت افراد دارای معلولیت	مشارکت مستقیم	نبود آموزش، نبود قوانین مناسب و نهادهای نمایندگی	طراحی نهادهای مشورتی و نظارتی، توانمندسازی از طریق آموزش‌های	استفاده از مکانیسم‌های تصمیم‌گیری مبتنی بر حمایت، آموزش خودنماینده‌گی و

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
			در سیاست‌گذاری			حقوقی و سیاسی، اصلاح قوانین حقوقی	تأسیس نهادهای نمایندگی
۹	Takahashi, 2025	ژاپن	ارائه یک نمای کلی از مشارکت سازمان‌های افراد معلول در فرآیند سیاست‌گذاری معلولیت	مشارکت نمایندگی	عدم استقلال سازمان‌های معلولیت و نبود شبکه‌های پشتیبان	ایجاد DPO ها به‌عنوان سازمان‌های خودمختار، تشکیل ائتلاف‌های DPO ها و گسترش شبکه‌های داخلی و بین‌المللی	استفاده از چارچوب‌های همکاری بین‌المللی مانند کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت
۱۰	Lang et al., 2021	اتحادیه آفریقا	تحلیل نه‌سند سیاستی و راهبردی اتحادیه آفریقا برای سنجش مشارکت معلولان	مشارکت مشورتی	فقدان برنامه‌های اجرایی و نظارتی مشخص و الزام‌آور، نبود آمار تفکیک‌شده و منابع مالی مشخص، فقدان مشاوره با ذی‌نفعان	ایجاد ساز و کار مؤثر برای مشاوره در اجرا و نظارت بر سیاست‌گذاری معلولان همراه با تأمین مالی	ادغام مسئله مشارکت معلولان در برنامه‌های اجرایی، بودجه‌بندی، نظارت و سیستم‌های ارزیابی
۱۱	Wegscheider, 2011	اتریش	بررسی روند شکل‌گیری دو قانون مهم مرتبط با معلولیت اتریش	مشارکت نهادی	فعال نبودن گروه‌های ذینفع معلولان (معلولان، خانواده‌ها و سازمان‌های معلولان)	مشارکت فعال فعالان حقوق معلولیت و گروه‌های ذی‌نفع خاص، پوشش رسانه‌ای حمایتی از مشارکت، تجربه شخصی سیاستمداران از	تعامل عوامل ساختاری، رفتاری و کنش‌گرمحور شرط تحقق مشارکت در سیاست‌های معلولیت

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل‌کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
						مشارکت معلولان	
۱۲	Bigby,2023	استرالیا و کانادا	بررسی حق مشارکت در تصمیم‌گیری	مشارکت مستقیم	تصمیم‌گیری حمایت‌مدار	آموزش حامیان تصمیم‌گیری (مانند خانواده)، تغییرات در نظام‌های قانونی، تغییر نگرش‌های اجتماعی و حرفه‌ای	اصلاحات چندبعدی در سیاست، قانون، خدمات اجتماعی و آموزش برای تقویت تصمیم‌گیری حمایت‌مدار
۱۳	Drake,2002	کلی	مشارکت افراد دارای معلولیت و سازمان‌های داوطلبانه در فرآیندهای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری دولت‌ها	مشارکت مستقیم	ساختارهای قدرت رسمی، عدم دسترسی مناسب به منابع، اطلاعات یا فرآیندهای مشورتی دولتی	اصلاح فرایندهای نهادی و دولتی تصمیم‌گیری، دسترسی فیزیکی، تأمین منابع	لزوم تغییر در رویکرد سیاست‌گذاری معلولان
۱۴	Epuu and Onyango,2024	کنیا	نقش فناوری در ارتقاء مشارکت افراد دارای معلولیت در فرآیندهای تصمیم‌گیری	مشارکت مشورتی	مشکلات دسترسی فیزیکی، عدم آموزش معلولان	نقش فناوری	توسعه فناوری‌های تسهیل‌گر مشارکت معلولان در فرآیندهای تصمیم‌گیری
۱۵	Takahashi,2019	کره، ژاپن- ویتنام	مشارکت افراد دارای معلولیت در فرایند سیاست‌گذاری رفاهی	مشارکت نهادی	نبود یک صدایی و انسجام بین سازمان‌های مختلف معلولیت	شبکه‌سازی بین انواع مختلف معلولیت و همکاری بین DPO های داخلی و سازمان‌های	برنامه‌ریزی استراتژیک، اتحاد میان گروه‌های مختلف معلولان و بهره‌گیری از حمایت‌های بین‌المللی

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل کننده ها	پیشنهاده ها
						غیردولتی خارجی	
۱۶	Hiranandani et al.,2014	هند	چگونگی عملی کردن فراگیری اجتماعی برای افراد دارای معلولیت	مشارکت مستقیم	سیاست های توسعه نئولیبرال	اصلاح نگرش های فرهنگی و باورهای مذهبی	لزوم تغییر در رویکرد سیاست گذاری برای شنیده شدن صدای مستقیم افراد دارای معلولیت در تصمیم گیری ها
۱۷	Ndurumo,2020	کنیا	اهمیت مشارکت عمومی افراد دارای معلولیت در فرآیند تصمیم گیری سیاست ها	مشارکت نهادی	نگرش های منفی اجتماعی، و فرهنگی، قوانین ناکارآمد یا ضعیف در اجرا، سطح پایین تحصیلات	فراهم کردن زیرساخت های دسترسی پذیر، تربیت و آموزش پرسنل متخصص، ارائه حمایت های لازم برای افراد با انواع مختلف معلولیت	اتخاذ اقدامات ساختاری، فرهنگی، آموزشی و حقوقی جامعی توسط نهادهای دولتی
۱۸	Love et al.,2017	ایسلند	لزوم مشارکت فعال افراد دارای معلولیت و سازمان های نماینده آنان در فرآیند تصمیم گیری	مشارکت نهادی	مقاومت نهادهای دولتی، فقدان ساز و کار مشارکت، محدودیت DPO ها در تأثیرگذاری بر قوانین	تعهد سازمان های دولتی به مشارکت ذینفعان، اصلاح پیش نویس قانون	اصلاح ساختارهای تصمیم گیری و مشارکت معنادار ذی نفعان
۱۹	Mladenov,2009	بلغارستان	بررسی انتقادی نقش و نحوه مشارکت سازمان های افراد دارای معلولیت	مشارکت نهادی	غیرسیاسی و منفعل شدن نمایندگان معلولان توسط مشارکت نهادی، فقدان	توانمندسازی معلولان و سازمان های معلولان	ایجاد زمینه برای اتخاذ نقش فعال و دارای قدرت واقعی تصمیم گیری

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل‌کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
					قدرت تصمیم‌گیری		
۲۰	Hafni et al.,2024	اندونزی	بررسی تعامل و وابستگی متقابل میان بازیگران شبکه سیاستی در فرآیند تدوین پیش‌نویس قانون محلی حمایت از حقوق افراد دارای معلولیت	مشارکت نمایندگی	کمبود منابع انسانی و فنی، تضاد منافع بین بازیگران مختلف، آگاهی پایین عمومی نسبت به حقوق معلولان	تعهد دولت محلی، حمایت سازمان‌های مردم‌نهاد، ابتکارهای جامعه افراد دارای معلولیت	هماهنگی بین بازیگران مختلف در سیاست‌گذاری معلولیت
۲۱	Kyei and Dogbe,2020	غنا	بررسی میزان مشارکت افراد دارای معلولیت را در فعالیتهای سیاسی	مشارکت سیاسی	عدم حمایت مالی یا همکاری گروهی برای تغییر سیاست‌ها و قوانین دولتی	شرکت در جلسات سیاسی	گسترش فعالیت سیاسی معلولان
۲۲	Drenofci and Flagler,2010	آلبانی	بررسی الگوی مشارکت معلولان و خانواده‌های آنان در سیاست‌گذاری	مشارکت مستقیم	موانع نگرشی و ساختاری	اصلاحات ساختاری	تقریب قوانین آلبانی با استانداردهای کشورهای توسعه یافته اروپایی، فشار بر سازمان‌های دولتی برای تلقی از شمول افراد دارای معلولیت به‌عنوان یک موضوع حقوق بشری
۲۳	Makuwira,2013	مالاوی	بررسی مشارکت افراد دارای معلولیت در فرآیندهای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توسعه	مشارکت نهادی	فقر، تبعیض اجتماعی، نبود اراده سیاسی، کمبود منابع، ضعف قوانین و فقدان داده‌های آماری	رویکردی ترکیبی از بالا به پایین (سیاست‌گذاری دولتی مؤثر) و پایین به بالا (توانمندسازی جامعه و	همکاری بین دولت، DPO ها و سایر بازیگران اجتماعی

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
					دقیق	سازمان‌های معلولان)	
۲۴	Sule and Abubakar, 2021	نیجریه	بررسی دیدگاه ذی‌نفعان درباره میزان مشارکت افراد دارای معلولیت در فرآیند سیاست‌گذاری	مشارکت مستقیم	خلأهای قانونی در حوزه انتخابات، عدم آگاهی و منفعل بودن معلولان	وجود پست‌های انتخاباتی مناسب، تصویب قوانین مؤثر، فعال بودن معلولان و در دسترس قرار دادن خود معلولان	تصویب قوانین مؤثر
۲۵	Juniar, 2018	مجارستان	تعهدات دولت در اجرای حقوق مشارکت سیاسی برای افراد دارای معلولیت	مشارکت مستقیم	شکست دولت در تحقق مسئولیت‌ها	تغییر رویه‌های دولت در حوزه سیاست‌گذاری معلولان	ایفای تعهدات توسط دولت در حوزه مشارکت سیاسی معلولان
۲۶	Suping and Moswela, 2019	بوتسوانا	بررسی مشارکت سیاسی معلولان در بوتسوانا	مشارکت مستقیم	فقدان قوانین و نظارت مؤثر و نبود حمایت از مشارکت سیاسی معلولان	اصلاح قانون اساسی و قوانین مرتبط با مشارکت انتخاباتی معلولان	رفع چالش‌های قانونی و ساختاری
۲۷	Yandra et al., 2019	اندونزی	بررسی میزان مشارکت افراد دارای معلولیت در انتخابات منطقه‌ای	مشارکت مستقیم	نقص در فرایندهای انتخاباتی	آماده‌سازی و بهبود دسترسی در انتخابات برای افراد دارای معلولیت	اصلاح فرایندهای انتخاباتی
۲۸	Kubicki et al., 2020	لهستان	تحلیل فرآیند سیاست‌گذاری در حوزه معلولیت در کشور لهستان	مشارکت نهادی	ضعف ساختاری و سیاسی جنبش معلولان	اصلاح نهادی و ساختاری	تقویت جامعه مدنی، افزایش فشار اجتماعی و بهبود تعامل با نهادهای دولتی
۲۹	Shandra, 2017	آمریکا	بررسی نقش افراد دارای	مشارکت مستقیم	شرایط اجتماعی -	ایجاد فرصت‌های برابر در همه	افزایش آگاهی و فرصت‌های برابر

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل‌کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
			معلولیت در مشارکت اجتماعی، به‌ویژه در زمینه فعالیت‌های داوطلبانه		اقتصادی، نبود دسترسی، نگرش‌های منفی و ساختارهای جذب سازمان‌ها	زمینه‌ها برای معلولان، مناسب سازی محیطی، اصلاح ساختار اداری	
۳۰	Cleavera et al.,2024	زامبیا	بررسی فرآیند سیاست‌گذاری معلولیت از دیدگاه ذی‌نفعان محلی	مشارکت نهادی	موانع نهادی	برداشته شدن موانع ساختاری و نهادی مشارکت	افزایش تأثیر مشارکت معلولان در سیاست‌گذاری
۳۱	McVeigh et al.,2021	-	بررسی راهکارهای تقویت مشارکت سازمان‌های افراد دارای معلولیت در تصمیم‌گیری‌های ملی و بین‌المللی	مشارکت نمایندگی	قدرت محدود و منفعل بودن سازمان‌های معلولان	تقویت نقش سازمانهای معلولان در سیاست‌گذاری‌ها و مشارکت	حضور سازمان‌های معلولیت در تمامی مراحل تصمیم‌گیری
۳۲	Price,2018	-	بررسی موانع مشارکت افراد دارای معلولیت در جامعه	مشارکت نمادین	بدنامی اجتماعی، چارچوب‌ها و زیرساخت‌های قانونی تبعیض‌آمیز، و لفاظی‌های مثبت	برنامه‌های آموزشی، توانمندسازی	لزوم مشارکت در فرایندهای تصمیم‌گیری
۳۳	Drenofci and et al.,2014	آلبانی	تعیین الگوی مشارکت افراد دارای معلولیت و اعضای خانواده آنها در فرآیند سیاست‌گذاری	مشارکت نهادی	موانع ساختاری و نگرشی	تغییر رویکرد به معلولان و حذف باورهای غلط فرهنگی، اصلاحات ساختاری	حمایت سازمان‌های دولتی در سطح مرکزی، منطقه‌ای و محلی از مشارکت مؤثر و فراگیر معلولان

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
			در سطح ملی و محلی				
۳۴	Yandra et al.,2019	اندونزی	بررسی مشارکت معلولان در انتخابات ۲۰۱۹	مشارکت مستقیم	نبود مکانیزم مشخص برای مشارکت	حق رأی، ایجاد مکانیزم های مشارکت	اصلاح ساختارهای انتخاباتی
۳۵	Lee,2018	سنگاپور	بررسی تأثیر گنجاندن معلولان در فرآیند سیاست گذاری در تأمین نیازهای واقعی آنان	مشارکت نمایندگی	ضعف آگاهی و قدرت معلولان و سازمان های نماینده در سیاست گذاری مربوط به معلولان	ایجاد واسطه هایی مانند سازمان های خدمات اجتماعی، شرکت های اجتماعی و گروه های ذینفع در سیاست گذاری	گنجاندن معلولان و نمایندگان آنان در فرآیند مشاوره سیاست
۳۶	Bualar,2010	تایلند	بررسی سیاست های مربوط به معلولیت و بازتوانی در تایلند	مشارکت مستقیم	غالب بودن رویکرد پزشکی و توانبخشی	غلبه رویکرد حقوق بشری	برابری و ادغام و مشارکت معلولان در سیاست ها
۳۷	Verdonscho t et al.,2009	-	بررسی نحوه مشارکت این افراد در حوزه های مختلف زندگی اجتماعی	مشارکت مستقیم	انزوای معلولان	ادغام معلولان در اجتماع	رفع تبعیض بین افراد معلول و فاقد معلولیت
۳۸	Silva et al.,2025	برزیل	تأثیر زمینه در مشارکت اجتماعی افراد دارای معلولیت	مشارکت مستقیم	محیط طبیعی، حمل و نقل، دسترسی به خدمات بهداشتی و سرمایه اجتماعی	حضور در بازار کار، تحصیلات	برنامه ریزی و اجرای مداخلات و سیاست های عمومی در سطح فردی و زمینه ای
۳۹	Opoku et a.,2016	کامرون	بررسی سطح مشارکت سیاسی و موانع فراروی	مشارکت مستقیم	بی اعتمادی به سیاستمداران، نبود قوانین	فقرزدایی و رفع تبعیض، افزایش سطح تحصیلات،	آموزش عمومی برای تغییر نگرش ها، قانون گذاری

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل‌کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
			افراد دارای معلولیت		حمایتی، سطح پایین تحصیلات، فقر، نگرش‌های منفی ارتباطی		حمایتی، اقدامات مثبت نظیر انتصاب افراد دارای معلولیت در مناصب سیاسی
۴۰	Schur and Adya, 2013	آمریکا	بررسی مشارکت سیاسی افراد دارای معلولیت در آمریکا	مشارکت مستقیم	نبود دسترسی، نگرش‌های منفی و ساختارهای جذب سازمانه	منابع (مانند زمان و آموزش)، انگیزه روان‌شناختی، و جذب به مشارکت	افزایش آگاهی و فرصت‌های برابر
۴۱	Hästbacka et al., 2016	اروپا	بررسی مطالعات علمی پیشین درباره درک دانشگاهی از «مشارکت اجتماعی» افراد دارای معلولیت در اروپا	مشارکت مستقیم	عوامل مالی، تبعیض و نگرش‌های منفی، کمبود فرصت‌های شغلی، عدم مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و دسترسی‌پذیری پایین	حمایت از سوی متخصصان، تصمیم‌گیرندگان و خانواده- نگرش‌های مثبت در جامعه-افزایش آگاهی و اطلاعات- دسترسی به خدمات، تکنولوژی‌های کمکی و محیط مناسب-اعتماد به نفس	سیاست‌گذاری مؤثر، نگرش‌های جامعه‌محور و تضمین حقوق برابر
۴۲	Puumalainen, 2011	فنلاند	بررسی موانع و دلایل ناکامی سیاست‌های عمومی در زمینه معلولیت	مشارکت نمایندگی	مشارکت محدود سازمان‌های معلولان	اصلاح ساختار سازمان‌های معلولان، اصلاح نهادهای دولتی	اصلاح ساختارهای نهادی
۴۳	سلطانی و همکاران، ۱۳۹۸	ایران	شناسایی عوامل مؤثر بر در دستور کار قرارنگرفتن	مشارکت نمایندگی	به حاشیه رانده شدن مسائل معلولیت، نبود انسجام میان	به کارگیری مدیران با تجربه و بانفوذ در سازمان بهزیستی، استفاده	افزایش ضریب نفوذ انجمن‌ها و سازمان بهزیستی در سیاست‌گذاری‌ها

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
			مسائل سلامت افراد ناتوان از سوی سیاست گذاران		افراد معلول	نظام مند و هدف دار از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی	
۴۴	علیزاده نیروی و همکاران، ۱۴۰۱	ایران	شناسایی ادراک دیگری معلول در نظام سیاست گذاری ایران	مشارکت نمادین	باورهای فرهنگی نادرست درباره معلولیت، نگرش ترحم‌آمیز سیاست‌گذاران و به‌کارگیری زبان تبعیض‌آمیز و ناتوان‌ساز	فرهنگ‌سازی، افزایش آگاهی معلولان و سیاست‌گذاران، تقویت روابط بین گروهی	نقش نهادهای آموزشی در ایجاد جامعه عادلانه‌تر و چندفرهنگی،
۴۵	سعیدی، ۱۴۰۲	ایران	بررسی سیاست‌گذاری افزایش مشارکت معلولان در پرتو قانون جامع حمایت از معلولان	مشارکت نمایندگی	مشکلات ضمانت اجرایی قوانین، نابرابری‌های چندگانه، نبود نظارت	تقویت ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و حقوقی	تشکیل شورای عالی معلولان در راستای سیاست‌گذاری حمایتی و نظارتی، به رسمیت شناختن کرسی نمایندگی معلولان در انتخابات
۴۶	اشتریان و قائمی، ۱۳۹۹	ایران	راه‌های افزایش مشارکت شهروندان در فرایندهای تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری	مشارکت نمایندگی	آموزش مهارت‌های لازم برای تأثیر گذاری بر فرایندهای سیاستی	حرکت به سمت حکمرانی مشارکتی و سیاست‌گذاری شبکه‌ای	اثر گذاشتن همه شهروندان بر نتایج فرایند مشارکت
۴۷	زرین‌کفشیان، ۱۳۹۹	ایران	تأثیر نگرش منفی جامعه بر کاهش مشارکت معلولان	مشارکت مستقیم	نگرش منفی جامعه، مسئولین و خانواده‌های معلولین، فقر، بی‌سوادی و	بازنگری و اصلاح سیاست‌ها، رفع ساختارهای طردآمیز، ارتقای همدلی و مسئولیت اجتماعی	تقویت نهادهای فرهنگ‌ساز

ردیف	محققان	کشور	هدف مطالعه	نوع مشارکت	موانع	تسهیل‌کننده‌ها	پیشنهاده‌ها
					بیکاری		

مرحله پنجم: کدگذاری مفاهیم و مضامین

در این بخش به منظور کدگذاری داده‌ها و استخراج مضامین از نرم‌افزار NVivo نسخه ۱۲ استفاده شد. بدین صورت که ابتدا واحدهای معنایی مرتبط با الگوها، موانع و راهکارهای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری به صورت نظام‌مند کدگذاری شدند. سپس، کدهای مشابه در قالب مقولات فرعی و مضامین اصلی دسته‌بندی گردیدند. سپس کدهای مفهومی مشابه و مرتبط، با طی فرایند مقایسه مداوم^۱، در قالب مضامین فرعی دسته‌بندی شدند و در نهایت، این مضامین در چارچوب چهار مضمون اصلی سازماندهی شدند:

۱) الگوهای مشارکت، ۲) موانع مشارکت، ۳) راهکارهای ارتقای مشارکت و ۴) پیامدهای مشارکت واقعی.

به منظور ارتقای دقت تحلیل، کدهای استخراج‌شده از نظر فراوانی، همپوشانی و وضوح مفهومی ارزیابی شده و کدهایی که دست‌کم در ۴ مقاله مستقل تکرار شده بودند، در فهرست نهایی لحاظ گردیدند. در مجموع، ۲۳ مضمون فرعی از دل داده‌ها استنتاج شد که در قالب جداول تحلیل مضمون ارائه گردیده‌اند.

از جمله یافته‌های برجسته می‌توان به فراوانی بالای موانع نهادی، نگرشی و اقتصادی اشاره کرد که در بیشتر مطالعات به عنوان موانع مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری مطرح شده‌اند. در مقابل، راهکارهایی نظیر تقویت نهادهای نمایندگی (DPO ها)، بهره‌گیری از فناوری، آموزش سیاست‌گذاران و بازنگری در قوانین به عنوان راهبردهای پیشنهادی به منظور افزایش مشارکت معنادار معرفی شده‌اند. همچنین، مشارکت

1. constant comparison

واقعی در سطح کلان، منجر به پیامدهایی چون افزایش خودباوری، بهبود کیفیت سیاست‌ها و توسعه حکمرانی مشارکتی می‌شود.

در جدول‌های تحلیل، هر مضمون فرعی به همراه نمونه‌ای از کدهای مفهومی مربوط و فراوانی نسبی آن ارائه شده است.

جدول ۶- کدهای استخراج شده از مطالعات هدف در خصوص الگوها، موانع، راهکارها و

پیامدهای مشارکت معلولان در سیاست‌گذاری

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه	(نمونه‌هایی از مقالات مرتبط)
الگوهای مشارکت	مشارکت مستقیم	حضور مستقیم و فعال افراد دارای معلولیت در فرایند تصمیم‌گیری یا سیاست‌گذاری	۱۷، ۱۲، ۱۳
	مشارکت مشورتی	حضور در شوراهای ملی، کارگروه‌های مشورتی، کمیته‌های دولتی	۱، ۴، ۶، ۱۴، ۳۵
	مشارکت نهادی	مشارکت در قالب ساختارهای قانونی/اداری مانند کمیته‌ها، شوراها، فرایندهای رسمی عضویت رسمی در ساختارهای تصمیم‌گیری (قانون الزام‌آور برای نماینده DPO در شورا)	۱۱، ۱۸، ۲۲، ۲۸، ۳۰، ۳۳
	مشارکت نمایندگی	تدوین مشارکت سیاست‌ها با DPO ها، همکاری در اجرای پایلوت، فرایند هم‌طراحی سیاست	۵، ۹، ۱۰، ۲۰، ۳۱، ۳۶
	مشارکت فناوری محور	استفاده از بسترهای آنلاین برای رأی‌گیری، مشورت، ترجمه دسترس‌پذیر، وبسایت‌های شفاف	۱۴، ۴۲
	مشارکت در قانون‌گذاری	مشارکت DPO ها در تدوین پیش‌نویس قانون، ارائه پیشنهاد به کمیسیون‌های پارلمان/مجلس	۱۱، ۲۰
	مشارکت نمادین	مشارکت محدود، صرفاً اسمی یا نمایشی بدون اثرگذاری واقعی	۱۹، ۲۲، ۳۳
موانع مشارکت	موانع حقوقی و نهادی	نداشتن جایگاه رسمی، عدم ضمانت اجرای قوانین، ابهام در اختیارات نماینده معلولان	۲۰ مورد

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه	(نمونه‌هایی از مقالات مرتبط)
	موانع نگرشی	نگرش ترحم‌آمیز، کلیشه «ناتوانی»، مشارکت صوری یا تزئینی	۱۸ مورد
	موانع دسترسی فیزیکی	نبود امکانات برای ورود به ساختمان‌ها، نشست‌های بدون ترجمه یا زیرنویس	۱۸ مورد
	موانع اقتصادی	ناتوانی در تأمین هزینه رفت‌وآمد، نداشتن حمایت مالی برای حضور در جلسات	۲۳ مورد
	موانع اطلاعاتی و آموزشی	ناآگاهی از فرآیندها، کمبود آموزش‌های توانمندسازی سیاسی، نبود اطلاعات شفاف درباره جلسات	۱۵ مورد
	موانع بین سازمانی	عدم هماهنگی بین نهادهای مرتبط، چندگانگی مسئولیت، فقدان همکاری بین سازمان‌های دولتی و DPO ها	۱۲ مورد
راهکارهای ارتقای مشارکت	اصلاح و اجرای قوانین	الزامی شدن مشارکت DPO ها، تدوین آیین‌نامه مشخص برای حضور و رأی‌دهی نمایندگان معلولان	۱۷ مورد
	ظرفیت‌سازی DPO ها	آموزش رهبران، بودجه برای فعالیت سازمان‌ها، آموزش حقوقی، توسعه ابزارهای مشارکت	۲۱ مورد
	آموزش سیاست‌گذاران و خانواده‌ها	تغییر نگرش مقامات، جلسات توجیهی درباره مدل اجتماعی معلولیت	۱۳ مورد
	بهره‌گیری از فناوری	سامانه‌های دیجیتال مشارکت، برگزاری جلسات ترکیبی، ابزارهای ارتباطی برای ناشنوایان و نابینایان	۱۴ مورد
	مدل‌های مشارکت تدریجی	شروع از مشورت، سپس نظارت، سپس ورود به فرآیندهای تصمیم‌گیری کلان	۹ مورد
	ارزیابی و رصد پیشرفت	تدوین شاخص‌های مشارکت، ایجاد بانک اطلاعاتی مشارکت معلولان، مطالعات تطبیقی	۱۱ مورد
	پیامدهای مشارکت واقعی	بازتوزیع منابع، افزایش پاسخ‌گویی، مشروعیت سیاست‌ها	۱۶

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه	(نمونه‌هایی از مقالات مرتبط)
	افزایش خودباوری و توانمندی	احساس دیده‌شدن، کاهش حس انزوا، ارتقای اعتماد به نفس	۱۸
	بهبود کیفیت سیاست‌ها	سیاست‌های متناسب با نیاز واقعی، کاهش شکست طرح‌ها	۲۱
	توسعه حکمرانی مشارکتی	مشارکت چندسطحی، شفاف‌سازی فرایندها، شبکه‌سازی و نظارت اجتماعی	۱۲

مرحله ششم: بررسی روایی و پایایی نتایج (کنترل کیفیت)

به منظور سنجش کیفیت مطالعات وارد شده به تحلیل نهایی، از چک‌لیست ارزیابی انتقادی CASP ویژه مطالعات کیفی استفاده شد. این چارچوب، ابزاری استاندارد و ساختار یافته برای ارزیابی مطالعات کیفی است که متشکل از ۱۰ پرسش راهنما در سه حیطه اصلی اعتبار روش‌شناسی پژوهش، دقت و انسجام در تحلیل داده‌ها و ارزش‌مندی یافته‌ها برای استفاده در سیاست‌گذاری است. در این فرایند دو پژوهشگر به‌طور مستقل تمامی مقالات منتخب را بر اساس چک‌لیست CASP مرور کرده و برای هر پرسش، یکی از گزینه‌های «بله»، «خیر» یا «نامشخص» را ثبت کردند. در موارد اختلاف نظر، ارزیابی مجدد و سپس اجماع نهایی حاصل شد. برای هر مطالعه، امتیاز کلی بین ۰ تا ۱۰ محاسبه شد و تنها مطالعاتی با حداقل نمره ۷ از ۱۰ وارد تحلیل فراترکیب شدند. از مجموع ۵۵ مطالعه بازبینی شده بر اساس روش تحقیق، ۴۷ مطالعه از نظر کیفیت روشی بر اساس چک‌لیست CASP قابل قبول ارزیابی شدند و وارد فرایند تحلیل نهایی شدند.

به منظور ارتقای اعتبار یافته‌ها، از تکنیک مثلث‌سازی^۱ بهره گرفته شد؛ بدین ترتیب که داده‌ها از چند منبع (مطالعات کیفی با زمینه‌های جغرافیایی، نهادی و روش‌شناختی متنوع) گردآوری شد، فرایند تحلیل توسط دو پژوهشگر مستقل انجام شد (مثلث‌سازی پژوهشگران) و یافته‌های نهایی نیز توسط دو متخصص در حوزه سیاست‌گذاری اجتماعی و

1. Triangulation

حقوق افراد دارای معلولیت مورد بازبینی قرار گرفت (مثلث‌سازی نظری). بدین شیوه که در گام نخست، دو پژوهشگر به صورت مستقل فرایند کدگذاری داده‌ها را انجام دادند. در فرایند کدگذاری، در برخی موارد میان پژوهشگران اختلاف تفسیر مشاهده شد. به عنوان نمونه، گزاره «نمایندگان انجمن‌های افراد دارای معلولیت در جلسات دولتی حاضر بودند، اما رأی نهایی با دولت بود» از دید پژوهشگر نخست در مقوله «مشارکت نهادی» و از دید پژوهشگر دوم در مقوله «مشارکت مشورتی» قرار می‌گرفت. پس از بررسی تعاریف عملیاتی مقوله‌ها و با توجه به نقش محدود افراد دارای معلولیت در تصمیم‌گیری نهایی، این گزاره در نهایت در دسته «مشارکت مشورتی» طبقه‌بندی شد. در نمونه‌ای دیگر، گزاره «برگزاری کارگاه‌های مشترک برای سازمان‌های افراد دارای معلولیت (DPO ها) و مقامات دولتی» از سوی یکی از پژوهشگران با تأکید بر تقویت مهارت‌ها و توانمندی‌های سازمان‌های معلولان در مقوله «ظرفیت‌سازی DPO ها» و از سوی پژوهشگر دیگر با توجه به محوریت ارتقای آگاهی تصمیم‌گیران در مقوله «آموزش سیاست‌گذاران و خانواده‌ها» قرار گرفت. پس از بحث گروهی و بازبینی محتوایی، توافق حاصل شد که این گزاره به دلیل پوشش دو جنبه آموزشی و ظرفیت‌سازی، در هر دو مقوله به صورت هم‌پوشان کدگذاری شود. در گام دوم، مضامین و کدهای استخراجی در جلسات هم‌اندیشی با حضور دو متخصص مستقل در حوزه سیاست‌گذاری اجتماعی و حقوق افراد دارای معلولیت بازبینی و تطبیق شدند. این جلسات به شفاف‌سازی مفاهیم، رفع ناهماهنگی‌های احتمالی و ارتقای انسجام مفهومی مضامین منجر شد.

پس از پایان مرحله کدگذاری، برای سنجش میزان توافق بین آن‌ها، شاخص کاپای کوهن با استفاده از نرم‌افزار Nvivo محاسبه شد. همان طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود مقدار کاپا برابر با ۰/۷۸ به دست آمد که بر اساس تفسیر مک‌هیو (۲۰۱۲) نشان‌دهنده سطح بالای توافق بین کدگذاران است. بالاترین میزان توافق در مضمون «پیامدهای مشارکت واقعی» و پایین‌ترین میزان در «موانع مشارکت» مشاهده شد. در مجموع، ترکیب روش‌های ارزیابی کیفی CASP، تحلیل چندپژوهشگری، و بازبینی

تخصصی مضامین به افزایش اعتبار درونی^۱، اطمینان‌پذیری^۲، و شفافیت^۳ یافته‌ها کمک کرد.

جدول ۷- شاخص توافق بین داوران بر اساس ۲۳ مضمون فرعی

مضامین اصلی	تعداد واحدهای توافق (a)	تعداد واحدهای اختلاف (b+c)	کل واحدها (N)	توافق مشاهده شده (po)	توافق تصادفی (pc)	ضریب کاپا (k)
الگوهای مشارکت	۷۴	۲۰	۹۴	۰/۷۹	۰/۰۴	۰/۷۸
موانع مشارکت	۸۳	۲۳	۱۰۶	۰/۷۸	۰/۰۳	۰/۷۷
راهکارها	۷۲	۱۸	۹۰	۰/۸۰	۰/۰۴	۰/۷۹
پیامدها	۶۷	۱۶	۸۳	۰/۸۱	۰/۰۴	۰/۸۰
میانگین کل	-	-	-	۰/۷۹	۰/۰۴	۰/۰۷۸

مرحله هفتم: ترکیب تفسیری یافته‌ها

نتایج حاصل از فراترکیب الگوهای مشارکت افراد دارای معلولیت در فرآیند سیاست‌گذاری بر اساس داده‌های حاصل از مطالعات مرور شده موجب شناسایی چهار حوزه کلیدی شد که نشان‌دهنده ابعاد چندلایه مشارکت معلولان در سیاست‌گذاری است: (۱) الگوهای مشارکت، (۲) موانع مشارکت، (۳) راهکارهای ارتقای مشارکت و (۴)

پیامدهای مشارکت واقعی

(۱) الگوهای مشارکت

مطالعات منتخب نشان می‌دهند که مشارکت افراد دارای معلولیت طیفی از الگوها را دربرمی‌گیرد؛ از مشارکت مستقیم در فرآیندهای تصمیم‌گیری (مطالعات، Lang et al.,

1. Credibility

2. Dependability

3. Confirmability

2021؛ Takahashi, 2019؛ Wegscheider, 2010) تا مشارکت مشورتی در قالب حضور در شوراها و کمیته‌های دولتی (مطالعات Carnemolla et al., 2021؛ Eliasu, 2021؛ Safta-Zecheria, 2024؛ Bigbi, 2024؛ McVeigh et al., 2021). در مواردی، مشارکت نهادی از طریق ساختارهای رسمی مانند کمیته‌های سیاست‌گذاری با ضمانت‌های حقوقی مشخص شده است (مطالعات Takahashi, 2025؛ Hafni et al., 2014؛ Hiranandani et al., 2014؛ al., 2024؛ Juniar, 2018؛ Yaniar et al., 2023).

همچنین، مشارکت نمایندگی توسط DPO ها یکی از الگوهای رایج است که از هم‌طراحی سیاست‌ها تا اجرای آزمایشی طرح‌ها را دربرمی‌گیرد (مطالعات Bonfils, 2010؛ Bualar, 2010؛ Bartenev, 2024؛ Love et al., 2017؛ Price, 2018). شکل‌های نوینی از مشارکت نیز در حال ظهور است، ازجمله مشارکت فناوری‌محور از طریق پلتفرم‌های دیجیتال و ابزارهای کمکی (مطالعات Bigbi, 2024؛ Bualar, 2010). در سوی دیگر، برخی کشورها هنوز با مشارکت نمادین و صرفاً تزئینی روبه‌رو هستند که بدون قدرت اثرگذاری واقعی انجام می‌پذیرد (مطالعات Ndurumo, 2020؛ Hafni et al., 2024).

۲) موانع مشارکت

تحلیل مضمون مطالعاتی مانند Hiranandani et al., 2014؛ Wegscheider, 2011؛ Takahashi, 2019 و Rohim et al., 2024 نشان می‌دهد که موانع مشارکت در شش دسته اصلی طبقه‌بندی می‌شوند:

- موانع حقوقی و نهادی نظیر نبود جایگاه رسمی برای DPO ها و فقدان ضمانت اجرای قوانین (۲۰ مورد)؛
- موانع نگرشی مانند نگاه ترحم‌آمیز یا کلیشه‌ای نسبت به ناتوانی (۱۸ مورد)؛
- موانع فیزیکی نظیر نبود زیرساخت مناسب برای دسترسی یا نبود مترجم زبان اشاره (۱۸ مورد)؛
- موانع اقتصادی همچون نبود حمایت مالی برای حضور در فرآیندها (۲۳ مورد)؛

• موانع اطلاعاتی و آموزشی شامل ناآگاهی از فرآیندهای سیاست‌گذاری و کمبود آموزش‌های حقوقی (۱۵ مورد)؛

• و موانع بین‌سازمانی شامل فقدان هماهنگی میان نهادهای مرتبط و DPO ها (۱۲ مورد).

۳) راهکارهای ارتقای مشارکت

بر اساس مقالات تحلیل‌شده، پنج راهکار اصلی برای ارتقای مشارکت واقعی افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری قابل تشخیص است:

• اصلاح و اجرای قوانین الزام‌آور (۱۷ مورد)، از جمله اختصاص کرسی رسمی در شوراها برای نمایندگان DPO؛

• ظرفیت‌سازی برای DPO ها (۲۱ مورد)، شامل آموزش، حمایت مالی و توسعه ابزارهای مشارکت (مطالعات ۹، ۱۰، ۲۰، ۲۴)؛

• آموزش سیاست‌گذاران برای تغییر نگرش‌ها و آشنایی با مدل اجتماعی معلولیت (۱۳ مورد)؛

• بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی و دسترس‌پذیر، به‌ویژه برای گروه‌های دارای معلولیت حسی یا حرکتی (۱۴ مورد)؛

• ایجاد مدل‌های مشارکت تدریجی (۹ مورد) و ارزیابی مشارکت از طریق شاخص‌ها و بانک‌های اطلاعاتی (۱۱ مورد).

این راهکارها اغلب به شکل ترکیبی پیشنهاد شده‌اند و مطالعاتی مانند لانگ و همکاران (۲۰۲۱) و بارتنف (۲۰۲۴) بر لزوم هم‌افزایی قانونی، سازمانی و فناوری تأکید کرده‌اند.

۴) پیامدهای مشارکت واقعی

در نهایت، مشارکت مؤثر و واقعی افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری نه تنها به بهبود وضعیت این گروه، بلکه به اصلاح ساختارهای کلان سیاستی کمک می‌کند. پیامدهای کلیدی به‌دست آمده از تحلیل داده‌ها عبارت‌اند از:

- تقویت عدالت اجتماعی از طریق بازتوزیع منابع و ارتقای پاسخ‌گویی (۱۶ مورد)؛
 - افزایش خودباوری و توانمندی با کاهش انزوا و افزایش حس تعلق (۱۸ مورد)؛
 - بهبود کیفیت سیاست‌ها به واسطه طراحی سیاست‌های متناسب با نیاز واقعی افراد (۲۱ مورد)؛
 - و نهایتاً، تقویت حکمرانی مشارکتی از طریق مشارکت چندسطحی و شفاف‌سازی فرآیندها (۱۲ مورد).
- در نهایت، مدل مفهومی پژوهش ذیل برای تبیین مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری بر پایه تلفیق یافته‌های تمامی مراحل فراترکیب استخراج گردید. در این مدل، مشارکت افراد دارای معلولیت نتیجه تعامل پویا میان موانع ساختاری، سیستمی، فرهنگی، ارتباطی و فناورانه از یک‌سو و عوامل تسهیل‌کننده مانند نهادسازی، آموزش، و حمایت قانونی از سوی دیگر است. این تعامل، به شکل‌گیری الگوهای مختلف مشارکت (از نمادین تا مستقیم) و تدوین راهکارهای نهادی، فرهنگی، فناورانه و اجتماعی برای ارتقای مشارکت معنادار منجر می‌شود.

شکل ۲- چارچوب الگوها، موانع و راهکارهای مشارکت در سیاست‌گذاری برای افراد دارای معلولیت

داده‌های حاصل از مطالعات مرور شده نشان می‌دهد که بیشترین شکل مشارکت، مشورتی و نمایندگی بوده است، در حالی که مشارکت مستقیم افراد دارای معلولیت در فرایندهای تصمیم‌گیری رسمی، نسبتاً کمتر گزارش شده است. این الگوی غالب، بازتابی از وضعیت نهادی بسیاری از کشورهاست که به‌جای فراهم‌سازی بسترهای مشارکت مستقیم و فعال، نقش افراد دارای معلولیت را عمدتاً به حضور در شوراها یا ساختارهای نمایندگی محدود می‌کنند. همچنین نوع و سطح مشارکت ارتباط معناداری با ویژگی‌های نظام حکمرانی و سطح توسعه سیاسی کشورها دارد. در نظام‌های دموکراتیک، مشارکت معمولاً نهادی و الزام‌آور است، در حالی که در نظام‌های متمرکزتر، مشارکت اغلب صوری و محدود بوده

از سوی دیگر، الگوهای مؤثرتر مشارکت در کشورهای مختلف، غالباً مدل‌های ترکیبی بوده‌اند که دو عنصر کلیدی را در خود تلفیق کرده‌اند و به ایجاد مشارکت معنادار، پیوسته و مؤثر کمک کرده است:

- (۱) نهادسازی رسمی: مانند ایجاد شوراهای مشورتی با اختیارات مشخص، کرسی‌های نمایندگی در مجلس یا سطوح محلی و ساختارهای حقوقی الزام‌آور؛
- (۲) توانمندسازی افراد و تشکل‌های معلولان: از طریق آموزش، حمایت مالی، ایجاد فرصت‌های گفتگو و مشارکت دیجیتال.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل الگوها، موانع و راهکارهای ارتقای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری، به شیوه مرور نظام‌مند کیفی و با بهره‌گیری از روش فراترکیب انجام شد. بررسی ۴۷ مطالعه منتخب از کشورهای مختلف در بازه زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۵ نشان داد که مشارکت افراد دارای معلولیت در فرایندهای سیاست‌گذاری همچنان با چالش‌های ساختاری، فرهنگی و نهادی عمیقی روبه‌رو است (Cani Drenofci, 2010؛ Cleavera et al., 2024). یافته‌های مطالعات رجبی و همکاران (۱۴۰۰)، سافتا-زکریا^۱ (۲۰۲۴)، بیگی^۲ (۲۰۲۴) و شالک^۳ (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که سلطه ساختارهای بوروکراتیک و گفتمان‌های قدرت، مشارکت افراد دارای معلولیت را به سطحی صوری و مشورتی فروکاسته و مانع از تأثیرگذاری واقعی آنان بر تصمیم‌گیری‌های سیاستی می‌شود. افزون بر آن، تحلیل یافته‌ها نشان داد که نهادهای سیاسی، حتی در صورت رسمیت بخشیدن به سازوکارهای مشورتی، به‌ندرت زمینه «قدرت واگذارشده» یا «کنترل شهروندی» را فراهم می‌کنند. این یافته با تحلیل آرنستین^۴ (۱۹۶۹) درباره نردبان مشارکت

1. Safta-Zecheria
2. Bigbi
3. Schalk
4. Arnstein

و پژوهش‌های شارما^۱ (۲۰۲۵)، والتز و شپرز^۲ (۲۰۲۱) و دوب و زیرابدا^۳ (۲۰۲۴) همسو است. بنابراین مشارکت معلولان هنوز در چارچوبی از قدرت نابرابر، بوروکراسی دولتی و گفتمان‌های ترحم‌مدار بازتولید می‌شود که عاملیت و قدرت تاثیرگذاری را محدود می‌کند؛ به بیان دیگر، سیاست‌گذاری در زمینه معلولیت اغلب از موضع «برای معلولان» انجام می‌شود، نه «به‌همراه معلولان».

گذار از مشارکت نمادین به مشارکت رهایی‌بخش تنها زمانی ممکن است که سیاست‌گذاری معلولیت نه ابزاری برای مدیریت جمعیت، بلکه فرآیندی برای بازسازی عاملیت، عدالت و برابری در قدرت اجتماعی تلقی شود. دستیابی به مشارکت معنادار و پایدار، نیازمند گذار از رویکردهای خیریه‌ای و کارکردگرایانه به سمت رویکردهای عدالت‌محور و توانمندساز است. این نتیجه با نظریه عدالت سن^۴ (۲۰۰۹) و مدل قابلیت‌ها و نتایج پژوهش رجبی و همکاران (۱۴۰۰) همخوانی دارد، زیرا تأکید می‌کند برابری واقعی فقط زمانی حاصل می‌شود که افراد دارای معلولیت از قابلیت‌ها و فرصت‌های برابر برای کنش سیاسی برخوردار باشند.

براین اساس مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری پدیده‌ای چندسطحی است که از تعامل پویا میان ساختارهای نهادی، گفتمان‌های قدرت، ظرفیت‌های اجتماعی و فناوری‌های نوین شکل می‌گیرد. در سطح نظری، مدل مفهومی پژوهش بر مبنای پیوند سه رویکرد مدل اجتماعی معلولیت، حکمرانی مشارکتی و مطالعات انتقادی معلولیت بنا شده است و نشان می‌دهد که مشارکت، نه صرفاً ابزار سیاست‌گذاری، بلکه خود به‌عنوان فرایند تولید قدرت و بازتعریف هویت اجتماعی معلولیت عمل می‌کند.

از منظر نظری، یافته‌ها نشان می‌دهد که پنج گروه اصلی از موانع (ساختاری، سیستمی، فرهنگی، ارتباطی و فناورانه) در چرخه مشارکت به‌گونه‌ای درهم‌تنیده‌اند که حذف یا

-
1. Sharma
 2. Walts and Schippers
 3. Dube and Zirabada
 4. Amartya Sen

اصلاح یک مؤلفه بدون اصلاح سایر سطوح، تأثیر پایداری ندارد. این نتیجه با تحلیل فریزر^۱ (۲۰۰۹) از عدالت به مثابه بازتوزیع و بازشناسی همخوان است (Mahlungulu, 2025: 66-70). درواقع، دستیابی به مشارکت معنادار مستلزم برابری هم‌زمان نابرابری‌های مادی (توزیع منابع و دسترسی) و نابرابری‌های نمادین (منزلت اجتماعی و بازشناسی هویتی) است.

نکته تازه در این چارچوب، شناسایی نقش میانجی‌گرانه فناوری و DPO ها در عبور از «شمول صوری» به «مشارکت واقعی» است؛ به این معنا که فناوری‌های ارتباطی و سازمان‌های افراد دارای معلولیت در کنار هم می‌توانند ساختارهای بروکراتیک را پشت سر گذاشته و فضاهای مشارکت مستقیم و چندصدایی ایجاد کنند. این نتیجه در ادبیات پیشین کمتر مورد تأکید بوده و نوعی بازتعریف از مشارکت دیجیتال در سیاست‌گذاری معلولیت ارائه می‌دهد. این یافته با نتایج مطالعات لوسیر و همکاران^۲ (۲۰۱۷) و اپو اونیانگو^۳ (۲۰۲۳) در خصوص تأثیر فناوری بر توانایی مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها مطابقت دارد.

در مقایسه با کشورهای توسعه‌نیافته، در جوامع با نظام‌های دموکراتیک‌تر، ساز و کارهای رسمی مشارکت مانند عضویت سازمان‌های افراد دارای معلولیت در شوراهای سیاست‌گذاری، کارآمدتر بوده و زمینه‌گذار از مشارکت نمادین به مشارکت مؤثر را فراهم می‌کنند. نتایج مطالعات رجبی و همکاران (۱۴۰۰)، زرین‌کفشیان (۱۳۹۹) و سلطانی و همکاران (۱۳۹۸) نیز بر نقش تعیین‌کننده نگرش و آگاهی تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران در ارتقای مشارکت افراد دارای معلولیت تأکید دارد.

در این راستا، سه سطح کلیدی برای تحقق مشارکت واقعی شناسایی شد:

(۱) سطح نگرشی و فرهنگی (تغییر در برداشت‌های اجتماعی و بین‌فردی از معلولیت با هدف تغییر نگرش به سوی مدل اجتماعی و حقوق محور).

1. Fraser

2. Lussier-Desrochers & et al.

3. Epuu & Onyango

۲) سطح نهادی و قانونی حمایت گر (تضمین حق مشارکت در قوانین اساسی، فرایندهای انتخاباتی و ساختارهای تصمیم گیری)

۳) سطح توانمندسازی فردی و جمعی افراد دارای معلولیت (ارتقای مهارت‌ها، سواد سیاسی، حمایت و نمایندگی مؤثر افراد دارای معلولیت و DPO ها)

در جمع‌بندی نهایی، راهکارهای ارتقای مشارکت افراد دارای معلولیت در سیاست‌گذاری در چهار محور اصلی طبقه‌بندی می‌شوند: اصلاح ساختارهای قانونی و نهادی برای تضمین مشارکت رسمی، بهره‌گیری از فناوری برای دسترس‌پذیری فرآیندها، آموزش و تغییر نگرش سیاست‌گذاران و فعالان حوزه معلولیت و توسعه شبکه‌های حمایتی و اجتماعی. این راهکارها در سه سطح کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت قابل اجرا هستند و تحقق آن‌ها نیازمند اراده سیاسی، منابع پایدار و مشارکت فعال DPO ها در تمامی مراحل سیاست‌گذاری است.

تعارض منافع

این پژوهش با حمایت مالی موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی (به شماره قرارداد ۲۰۱۴۰۴۳۱۶۳ مورخ ۱۴۰۴/۷/۱۹) انجام شده است.

سپاسگزاری

مراتب تقدیر و سپاس از اساتید و مشارکت‌کنندگان محترم اعلام می‌شود.

ORCID

Ehsan Mobaraki
Ali Asghar Saeidi
Ali Shakoori

<https://orcid.org/0009-0006-2537-692X>
<https://orcid.org/0000-0003-2702-5403>
<https://orcid.org/0000-0002-7580-9360>

منابع

- اشتریان، کیومرث و قائمی اصل، باقر. (۱۳۹۹)، مدل سیاست‌گذاری مشارکتی چندسطحی، فصلنامه سیاست، دوره پنجاهم، شماره ۲: ۴۴۶-۴۲۳.
- تاج مزینانی، علی‌اکبر و لاریجانی، مهدیه. (۱۳۹۸)، بررسی تأثیر معلولیت بر طرد اجتماعی سالمندان شهر ورامین، فصلنامه توسعه اجتماعی، دوره چهاردهم، شماره ۱: ۹۴-۶۱.

- رجبی، ماهرخ، علوی‌زاده، سید حسین، طبعی، منصور و موحد، مجید. (۱۴۰۰)، گفت‌وگوهای دخیل در قانون حمایت از حقوق معلولان در ایران: تحلیلی انتقادی از گفت‌وگوها. فصلنامه رفاه اجتماعی، دوره بیست و یکم، شماره ۸۲: ۹۵-۱۵۹.
- زرین کفشیان، غلامرضا. (۱۳۹۹)، بررسی رابطه نگرش منفی جامعه با طرد معلولین از اجتماع، فصلنامه تأمین اجتماعی، دوره پانزدهم، شماره ۳: ۲۱۱-۱۹۱.
- سعیدی، فرید. (۱۳۹۷)، سیاست‌گذاری افزایش مشارکت معلولان در پرتو قانون جامع حمایت از معلولان و اسناد بین‌المللی، فصلنامه مطالعات ناتوانی، دوره هشتم: ۱۱۶، ۹-۱.
- سلطانی، شاهین؛ تکیان، امیر حسین؛ علی، اکبری ساری، کمالی، محمد؛ مجدزاده، رضا و کرمی متین، بهزاد. (۱۳۹۸)، «چرا مسائل سلامت افراد دارای ناتوانی در دستور کار سیاست‌گذاران قرار نمی‌گیرد؟ یک مطالعه کیفی از منظر سیاست‌گذاران»، فصلنامه آرشیر توانبخشی، دوره بیستم، شماره ۱۴۹: ۲-۱۳۶.
- علیزاده نیری، سحر؛ صادقی، علیرضا؛ ادیب، یوسف و قادری، مصطفی. (۱۴۰۱)، ادراک دیگری معلول در بستر اجتماعی ایران از دیدگاه متخصصین جامعه‌شناسی، فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره نوزدهم، شماره ۴، شماره پیاپی ۴۲: ۲۱۶-۱۸۹.
- گروسی، سعیده؛ سعیدی، محسن و بناحسین‌پور، آیدا. (۱۴۰۳)، زنان معلول ایرانی: بازنمود خود در اینستاگرام، فصلنامه مطالعات اجتماعی ایران، دوره هجدهم، شماره ۳، شماره پیاپی ۳، ۱۳۵-۱۵۹.
- محمدزاده، علی؛ پیران‌نژاد، علی و مختاریان‌پور، مجید. (۱۴۰۰)، واکاوی شهروند مشارکت مفهومی: به سوی ساماندهی نظری، فصلنامه مدیریت دولتی، دوره سیزدهم، شماره ۳، ۴۷۸-۵۰۵.
- میرباقری، سیدمحسن. (۱۴۰۲)، حکمرانی مشارکتی: روش‌ها و ابزارهای سیاسی آن در ایران، فصلنامه راهبرد، دوره سی و دوم، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۰۷، ۱۷۵-۲۰۴.
- میروسی نیک، صادق. (۱۳۹۴)، توسعه انسانی و عدالت جنسیتی در رویکرد قابلیت آماری سن، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، دوره هفتم، شماره ۴، شماره پیاپی ۴، ۴۷-۷۲.

- Journal of Disability and Social Justice*, 2(2), 40-64.
- Bartenev, Dimitri. (2005). "Comparative Analysis of the Legal and Political Measures Ensuring Participation of the Mentally Disabled in Policy Making". *Central European University Center for Policy Studies*.
 - Bigby, Christine. (2023). "The right to participate in decision making: supported decision making in practice". *Disability practice: Safeguarding quality service delivery*, 201-223.
 - Bonfils, Inge Storgaard (2011). "Disability meta-organizations and policy-making under new forms of governance". *Scandinavian Journal of Disability Research*, 13(1), 37-51.
 - Bualar, Theeraphong. (2010). "Disability rehabilitation policy in Thailand: explaining why it has come under fire". *Journal of Asian Public Policy*, 3(1), 111-117.
 - Cani Drenofci, B., and Flagler, M. (2010). "Pattern of Engagement of People with Disabilities and Their Family Members in the Policy Making Process in Albania". *Academicus International Scientific Journal*, (02), 82-92.
 - Carnemolla, Phillippa, Jack Kelly, Catherine Donnelley, Aine Healy, and Megan Taylor. (2021). "If I was the boss of my local government: Perspectives of people with intellectual disabilities on improving inclusion". *Sustainability*, 13(16), 9075,1-16.
 - Cleavera, Shaun, Vanessa Cabralb, Karyn Suen Fab, Karim Botrosb, Leigh Farrenb, and Matthew Huntb. (2024). "Stakeholder Perspectives of Zambian Disability Policymaking". *Disability and the Global South*, 11, 1, 2511-2531.
 - Degener, Theresia. (2016). "Disability in a Human Rights Context". *Laws*, 5(3), 35.
 - Dimitrova, Ina, Mitko Nikolov, Teo Mladenov, and Gabor Petri. (2024). Political Representation and the Human Rights Model of Disability: A Bulgarian Case. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 26(1), 393-409.
 - Drake, Robert F. (2002). "Disabled people, voluntary organisations and participation in policy making". *Policy & Politics*, 30(3), 373-385.
 - Drenofci, B. C., and Flagler, M. N. (2014). "The Impact of People with Disabilities in the Formulation of Disability Policies in Albania". *Journal of Social Science for Policy Implications*, 2(1), 151-161.
 - Zenzo Lusaba, and Shamiso Zirabada. (2024). "Barries to The Participation of Persons with Disabilities in Rural Governance: the Case of BIKITA Distract, Zimbabwe". *African Journal of Social Sciences and Humanities Research*, 7, 2, 48-65.
 - Eliasu, Salifu. (2025). "Barries to Po;itical Participation among Persons with Disabilities in Ghana", *Kwame Nkrumah University of Science and Technology*. 1-23
 - Epuu, Joseph E., and Robert O. Onyango. (2023). "Effect of Technology on Participation of Disabled Persons in Public Decision-Making Processes: A Case of Turkana County, Kenya". *Economic Research*, 7(3), 141-158.
 - Fraser, Nancy. (2009). *Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world* (Vol. 31). Columbia university press.
 - Hafni, Nur., Riski, Aflia., Rachim, Abd., Harliansyah, Teguh., and Fatmsari, Desy.

- (2024). Model of policy network in advocacy for the formulation of qanun draft on protection and fulfillment of the rights of people with disabilities. *Journal of Ecohumanism*, 3(7). Transnational Press London.
- Hall, Melinda. C. (2019). *Critical disability theory*. In E. N. Zalta (Ed.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2019 Edition). Stanford University.
 - Hästbacka, Elisabeth, Mikael Nygård, and Fredrica Nyqvist. (2016). "Barriers and facilitators to societal participation of people with disabilities: A scoping review of studies concerning European countries". *Alter*, 10(3), 201-220.
 - Hiranandani, Vanmala, Arun Kumar, and Deepa Sonpal. (2014). "Making community inclusion work for persons with disabilities: drawing lessons from the field". *Community Development*, 45(2), 151-165.
 - Juniar, Mutiah Wenda. (2018). "Political Participation for Person with Disabilities: State's Obligation and Failure". *International Journal of Global Community*, 1(2), 185-202.
 - Kubicki, Paweł, Mikołaj Pawlak, and Adriana Mica. (2020). Proces tworzenia polityki publicznej wobec niepełnosprawności. *Social Policy*, 10, 22-29.
 - Kyei, Ernest Appiah, and Joslin Dogbe. (2020). "Participation of persons with disabilities in political activities in Kumasi metropolis, Ghana". *Disability, CBR & Inclusive Development*, 31(2), 114-131.
 - Lang, Raymond, Marguerite Schneider, Maria Kett, Ellie Cole, and Nora Groce. (2019). "Policy development: An analysis of disability inclusion in a selection of African Union policies. *Development Policy Review*", 37(2), 155-175.
 - LEE, Zelig Dhi (2018). "Understanding the Inclusion and Participation of Persons with Disabilities in Singapor's Policymaking Process. *Master of Public Administration In the School of Social Sciences*, Nanyang Centre for Public Administration, Nanyang Technological University.
 - Löve, Laufey, Rannveig Traustadóttir, Gerard Quinn, and James Rice. (2017). "The inclusion of the lived experience of disability in policymaking". *Laws*, 6(4), 33.
 - Lussier-Desrochers, Dany, Claude L. Normand, Alejandro Romero-Torres, Yves Lachapelle, Valérie Godin-Tremblay, Marie-Ève Dupont, Jeannie Roux, Laurence Pépin-Beauchesne, and Pascale Bilodeau. (2017). Bridging the digital divide for people with intellectual disability. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1).
 - Maroto, Michelle, and David Pettinicchio. (2014). The limitations of disability antidiscrimination legislation: Policymaking and the economic well-being of people with disabilities. *Law & Policy*, 36(4), 370-407.
 - Mahlangu, Zimkitha. (2025). Social Justice and Inclusive Peace: The Inclusion of People with Disabilities in Peacebuilding Processes. *African Journal of Peace and Conflict Studies*, 14(2), 73.
 - Makuwira, Jonathan. (2013). "People with disabilities and civic engagement in policy making in Malawi". *Development Bulletin* 75, 66-70
 - McHugh, Mary L. (2012). Interrater reliability: the kappa statistic. *Biochemia medica*, 22(3), 276-282.
 - Mladenov, Teodor. (2009). "Institutional woes of participation: Bulgarian disabled people's organisations and policymaking". *Disability & Society*, 24(1), 33-45.

- McVeigh, Joanne, Malcolm MacLachlan, Delia Ferri, and Hasheem Mannan. (2021). "Strengthening the participation of organisations of persons with disabilities in the decision-making of National Government and the United Nations: Further analyses of the international disability alliance global survey". *Disabilities*, 1(3), 202-217.
- Ndurumo, Michael M. (2020). "Enhancing Public Participation by Persons with Disabilities and Obligations of the Government Agencies in Kenya". *Journal of African Studies in Educational Management and Leadership*, 13(12), 58-76.
- Nguyen, Xuan Thuy, Deborah Stienstra, Marnina Gonick, Huyen Do, and Nhung Huynh. (2019). Unsettling research versus activism: how might critical disability studies disrupt traditional research boundaries?. *Disability & Society*, 34(7-8), 1042-1061.
- Pitsoe, Victor J. (2023). A critical analysis of the power theories of Foucault, Bourdieu, and Habermas in the context of higher education research. *Acta Universitatis Carolinae Communicatio*, 9(1), 19–30.
- Price, Roz. (2018). "Strengthening participation of people with disabilities in leadership roles in developing countries". *K4D Helpdesk Report, Institute for Development Studies*. 1-17
- Puumalainen, Jouni. (2011). Participation in community and political life of persons with severe disabilities. *International Journal of Rehabilitation Research*, 34(4), 274-281.
- Opoku, Maxwell Peprah., Mprah, Wisdom Kwadwo, and Saka, Bernard Nsaidzedze. (2016). Participation of persons with disabilities in political activities in Cameroon. *Disability, CBR and Inclusive Development*, 27(1), 128–146
- Opoku, Maxwell Peprah, and William Nketsia. (2021). "Nothing about us, without us": Voices of leaders of disabled people's organisation in management of disability fund". *Social Sciences & Humanities Open*, 4(1), 1-9.
- Reunanen, Esa, and Risto Kunelius. (2020). The transformation of communicative power into political power. *Communication Theory*, 30(1), 1-20.
- Rohim, Abdur, Jakirul Islam, Bristy Khatun, Mst Asiya Khatun, Murshida Khatun, and Md Amirul Islam. (2024). "Breaking Barriers: Enhancing the Engagement of Persons with Disabilities in Policy Making of Bangladesh". *ENGAGEMENT: Journal Pengabdian Masyarakat*, 3(2), 74-88.
- Safari, Mugula Chris, Sofie Wass, and Elin Thygesen. (2023). Digital technology design activities—A means for promoting the digital inclusion of young adults with intellectual disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 51(2), 238-249.
- Safta-Zecheria, Leyla, Gabriela Tănăsan, and Gabor Petri. (2024). "Between a Shrinking and a Shifting Space: The Symbolic Inclusion of the Disability Movement in Policy- Making in Romania". *Revista de Asistență Socială/Social Work Review*, 1, 153-165.
- Said, M. Yasir, and Yati Nurhayati. (2021). A review on Rawls Theory of Justice. *International Journal of Law, Environment, and Natural Resources*, 1(1), 29-36.
- Sandelowski, Margarete, Margarete J. Sandelowski, and Julie Barroso. (2007). *Handbook for synthesizing qualitative research*. springer publishing company, 1-311.
- Schur, Lisa, and Meera Adya. (2013). "Sidelined or Mainstreamed? Political

- Participation and Attitudes of People with Disabilities in the United States". *Social Science Quarterly*, 94(3), 811-839.
- Schalk, Sami. (2017). Critical disability studies as methodology. *Lateral*, 6(1).
 - Sharma, Vikash. (2025). Revisiting Arnstein's A Ladder of Citizen Participation: Strengths and Limitations in the 21 st Century. *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 16(2), 75-80.
 - Shandra, Carrie L. (2017). "Disability and social participation: The case of formal and informal volunteering". *Social science research*, 68, 195-213.
 - Shin, Yongjun. (2013). Bourdieu and urban politics: Conceptualizing a Bourdieusian relational framework for urban politics research. *Planning Theory*, 12(3), 267-289.
 - Silva, Fabiana, Rosana F. Sampaio, Fabiane R. Ferreira, Vitor P. Camargos, and Jorge A. Neves. (2013). Influence of context in social participation of people with disabilities in Brazil. *Revista Panamericana de Salud Pública*, 34, 250-256.
 - Silva, Talita Naiara Rossi da, and Carolina Maria do Carmo Alonso. (2025). "People with disabilities, sustainable development and work: from invisibility to priority?". *Revista Brasileira de Saúde Ocupacional*, 50, eddsst4.
 - Sule, Saleh, and Yunusa Abubakar. (2021). "Perceptions of Stakeholders on the Involvement of People with Disabilities in Policy making towards Voting Education in Bauchi State". *International Journal of Intellectual Discourse*, 4(4), 152-159.
 - Suping, Kekgaoditse, and Emmanuel Moswela. (2019). "Political participation of persons with disabilities in Botswana". University of Botswana.
 - Takahashi, Ryoko. (2025). "Conflict and cooperation. The participatory process of people with disabilities in disability policy making in Japan". *Alter. European Journal of Disability Research*, (19-1), 45-58.
 - Takahashi, Ryoko. (2019). "Finding a Political Voice: Comparative Study on the Participation of Disabled People in the Welfare Policymaking of Asian Countries", *A Thesis for the Degree of Human and Social Sciences*, Department of Human Sciences, Kanazawa University.
 - United Nations. (2007). "Convention on the Rights of Persons with Disabilities". <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>.
 - Verdonshot, Manon ML, Luc P. De Witte, Enid Reichrath, Wil HE Buntinx, and Leopold MG Curfs. (2009). "Community participation of people with an intellectual disability: A review of empirical findings". *Journal of intellectual disability research*, 53(4), 303-318.
 - Vrydagh, Julien. (2022). "Measuring the impact of consultative citizen participation: reviewing the congruency approaches for assessing the uptake of citizen ideas". *Policy Sciences*, 55(1), 65-88.
 - Wegscheider, Angela. (2011). "Disability Policy and Politics in Austria: An Analysis of Policy-making Processes in the 1990s and 2000. Working Paper.
 - Yaniar, Syifa Annisa, Naufal Bariq Alauddin Simamora, Hana Tiara Hanifah, and Sabrina Wijayani. (2023). "Political Participation of Persons with Disabilities in Election: The Case of Regional Elections in Bantul, Indonesia". *JISPO Journal Ilmu Sosial Dan Ilmu Politik*, 13(1), 123-144.

- Yandra, Alexsander, A. Andrizar, and Y. Asyar. (2019). "The political participation of people with disabilities (feeble-minded) in 2019 election in Riau Province". In *Proceedings of the 1st International Symposium on Indonesian Politics, Central Java, Indonesia: EAI* (pp. 26-27).
- Young, Michelle D., Sarah Diem, and K. Diem. (2023). *Handbook of Critical Education Research*.
- Waldschmidt, Anne, Anemari Karačić, Andreas Sturm, and Timo Dins. (2015). "Nothing about us without us" disability rights activism in European countries—A comparative analysis. *Moving the Social*, 53, 103-138.
- Waltz, Mitzi, and Alice Schippers. (2021). Politically disabled: barriers and facilitating factors affecting people with disabilities in political life within the European Union. *Disability & Society*, 36(4), 517-540.